

עיון במעשה אהוד בן גרא בספר שופטים

(שופטים ג, יב-ל)

הקדמה

- תיאור פרשת אהוד בן גרא ומלחמתו במואב בספר שופטים כוללת 21 פסוקים:
- א. הקדמה – שלושה פסוקים (יב-יד).
 - ב. סיפור ההתנקשות בעגלון (טו-כו) – שנים עשר פסוקים.
 - ג. תיאור הקרב – תיאור קצר, הכולל שלושה פסוקים (כז-כט), בלי כל יחס לשאר חלקי הסיפור.
 - ד. סיום – פסוק ל.
- נראה שהפתיחה והחתימה מבליטים את המהפך שחל ביחסים בין ישראל למואב. בפתיחה נאמר על עגלון מלך מואב "וַיֵּד אֶת יִשְׂרָאֵל" (פסוק יג), ובסיום נאמר על אהוד ובני ישראל "וַיִּכּוּ אֶת מוֹאָב" (פסוק כט). כיוצא בזה, בפתיחה נאמר: "וַיִּחַזֵּק ה' אֶת עֲגִלּוֹן מֶלֶךְ מוֹאָב" (פסוק יב); ובחתימה נאמר: "וַיִּתְּנֶנּוּ מוֹאָב בַּיּוֹם הַהוּא" (פסוק ל).
- סיפור ההתנקשות תופס את רוב הפסוקים בכתוב. לו היינו מדלגים על פרשת ההתנקשות, או שהיה הכתוב מקצר ואומר: "וידקרהו אהוד וימת", היה אורך המעשה כמו מעשה כושן-עתניאל שקדם לו.
- לאור זאת, נראה שהכתוב האריך בתכנון ובסיפור ההתנקשות בעגלון מלך מואב משום שזהו עיקר הסיפור. אם כן, נשאלת השאלה – מדוע? נבקש לעמוד על שאלה זו להלן.

נקודות עיון במעשה אהוד

יש לציין כי אהוד שונה משאר השופטים. לא נאמר עליו "וַתְּהִי עָלָיו רוּחַ ה'"; ולא הביטוי "וַיִּשְׁפֹּט אֶת יִשְׂרָאֵל"; לעומת זאת בימיו היתה תקופת ה'שקט' הארוכה ביותר, שמונים שנה, וכנראה היה זה גם הזמן ששפט, מדוע?

פרשת הריגת עגלון בידי אהוד מעמידה אותנו בדילמה של "מוסר ומלחמה". אהוד נקט בדרך של בגידה ורמאות בהתנקשותו במלך מואב, ואפילו השתמש בשם ה' כדי להטעותו. השאלה היא, האם יש גבולות מוסריים כדי לנצח במלחמה ולהושיע את ישראל?

שאלה נוספת העולה מתוך העיון בפרשה: האם הצטרפו אל אהוד לוחמים משבטים נוספים?

המקרא מתייחס לאזור שמדרום לארנון כאזור השייך למואב (במדבר כא, יד; דברים ב, ט-יא). התנחלות שבטי גד וראובן מתוארת מצפון לאזור זה (במדבר לב א-לח; יהושע יג, טו-כח). לפיכך, גבולם של המואבים לא הגיע כלל לאזור הירדן, וכל שכן ליריחו שבעברו המערבי. אם כן, מסתבר שבתקופת עגלון כבשו המואבים מידי שבטי

ראובן וגד את אזור מישור מואב שמצפון לארנון והגיעו לאזור יריחו (שופטים ג, יג), אזור הגובל עם שבטי יהודה ובנימין ושבטי בני יוסף.

אם כן, השבטים הסובלים מהשתלטות המואבים הם השבטים השוכנים קרוב לגבול מואב: ראובן וגד ששכנו בעבר הירדן המזרחי, ובנימין ואפרים, ששכנו מולם, בעבר הירדן המערבי. האם סיפחו אליהם המואבים את נחלתם? האם השתחררו מעול המואבים על ידי אהוד?

בין תקופת אהוד לתקופת עתניאל

בימי אהוד, עם ישראל נתון בשיעבוד בפעם השנייה מאז כניסתו לארץ. שיעבוד זה קשה יותר מהשיעבוד הראשון שהיה בימיו של עתניאל בן קנז, הן במשך הזמן והן באיכות השיעבוד. בזמן - מואב שעבדו את ישראל שמונה עשרה שנה, לעומת ארם נהרים ששעבדו שמונה שנים. איכות השיעבוד - עגלון ירש את ארצם, כבש את יריחו ונטלה מהם. כושן המגיע מהפרת, אמנם כבש את הארץ, אך לא לקח מהם ערים. מטרתו העיקרית היתה גביית כסף ומיסים על ידי צבאו ששלט בארץ. נראה שהסיבה להחמרת השיעבוד היא היותם של בני ישראל חוזרים ושונים בחטאים. בימי עתניאל היתה זו הפעם הראשונה שנכשלו, ובימי אהוד שנו בחטאים.

המפרשים ציינו,¹ שנכפל בפסוק (ג, יב) בתחילתו ובסופו: "וַיִּסְפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי ה' ... כִּי עָשׂוּ אֶת הָרַע בְּעֵינֵי ה' ", ללמדנו שהוסיפו גם באיכות החטא.

עוד דקדקו המפרשים מכך שנאמר כאן "וַיִּחַזַּק ה' אֶת עֲגִלֹן מֶלֶךְ מוֹאָב עַל יִשְׂרָאֵל",² ולא הלשון המצויה "וַיִּמְכְּרֵם" (ג, ח; ד, ב; י, ז) או "וַיִּתְּנֵם" (ו, א; יג, א), כי עגלון היה מלך חלש ולא היה לו חוזק מצד עצמו, אלא שה' חזקו על ישראל בעבור מעשיהם הרעים.

בין אהוד לעתניאל

בהתאם לכך, יש הבדל גם באיכות התשועה שנעשתה על ידי עתניאל לעומת התשועה שנעשתה על ידי אהוד. עתניאל הושיעם ביד רמה בהוציאו למלחמה את כל ישראל. לעומת זאת, התשועה על ידי אהוד "נעשתה בערמה ובתחבולה אנושית ששלחו ישראל מנחה לגנוב דעת עגלון מלך מואב ולהרגו בסתר ובמרמה".³

ניתן עוד להוסיף, כי פעולת אהוד היתה במהותה פעולת יחיד. אהוד אמנם שיתף אנשים משבטו ומהר אפרים בתוכניתו, והכין אותם להלחם במואבים (ראה

¹ אברבנאל, כלי יקר, לב אהרון, מצודת דוד, מלבי"ם.

² כמו אצל פרעה (שמות ט, יב): "וַיִּחַזַּק ה' אֶת לֵב פְּרָעָה וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם".

³ כלי יקר, לב אהרון ג, טו. הכלי יקר כתב: אהוד היה "אֲטָר גַּד מְיֻנָּה" להורות שישראל נטו שמאלה דרך 'לֵב חָכֵם לְיִמִּינֹו וְלֵב פְּסִיל לְשִׁמְאֵלוֹ', ונטו מהימין 'יָמִין ה' רֹמְמָה'. לכן היה מושיען 'אֲטָר וְשׁוֹלֵט בְּשִׁמְאָלוֹ עִם הַיּוֹתוֹ הַגּוֹן וְכִשֶּׁר מִצַּד עֲצָמוֹ אֲבָל הַדּוֹר בְּלִתֵּי רֵאוּי'. בספר שפתי חנה על שופטים (שם) הוסיף, בכל מקום יד ימין רומזת להנהגה גלויה על פי ניסים ויד שמאל להנהגה שבטבע. ומאחר שלא זכו ישראל להנהגה על פי נס גלוי, היתה ההנהגה מכוסה בטבע, שלא גברה ידם על מואב, אלא הוצרכו לתכסיסים להרוג את המלך. ובוה רמז להם ה' כששלח 'אִישׁ אֲטָר גַּד מְיֻנָּה'.

להלן), אך עם ישראל לא ידע כלל שעגלון נהרג, והשותפים לתוכניתו היו במתח וחששו מאד שמא ייתפס והפעולה תיכשל, עד שנפגשו איתו.

הבדל נוסף הוא באיכות המושיע. עתניאל היה מדור כובשי הארץ. הוא מוזכר כבר בספר יהושע כמי שכבש את העיר דביר, והיה אחיו של כלב, נשיא שבט יהודה, שבט המלכות. לפי חז"ל, עתניאל הינו תלמיד חכם אשר החזיר בפלפולו הלכות שנשכחו בימי אבלו של משה (תמורה טז, א), ובכך איחד באישיותו הנהגה רוחנית וצבאית, איש של ספרא וסייפא.

לעומתו, אהוד בא משבט בנימין, ועל פי פשט הכתוב הינו לוחם ומצביא בלבד. נאמר עליו שהושיע את ישראל, אך לא "וישפוט". אמנם, חז"ל דרשו שהיה עוסק בתורה,⁴ אך הוא אינו במדרגתו של עתניאל שהחזיר שלושת אלפים הלכות שנשתכחו, ונאמר עליו "וישפט את ישראל".

חשיבות השליטה ביריחו עבור המואבים ובכלל

המואבים כבשו מקומות בארץ ישראל המערבית הסמוכים לגבולם וסיפחו את יריחו. מדוע דווקא אותה ולא ערים אחרות? חז"ל אמרו: "יריחו נגרה [=מנעול, בריח] של ארץ ישראל" (במדבר רבה פרשה טו, יב).⁵ כלומר, יריחו שמשה שער לבאים לארץ ממזרח. לכן, השולט ביריחו שולט על הכניסה לארץ.

אמנם, יריחו אינה שוכנת על דרך בינלאומית חשובה כמו 'דרך היס' או 'דרך המלך' והם מרוחקות ממנה, אולם עוברת בה דרך רוחב בעלת חשיבות אזורית, המקשרת את עבר הירדן המזרחי עם חלקה המערבי של הארץ. בגלל המבנה הטופוגרפי המיוחד של מורדות הרי יהודה לצד המדבר, זו הדרך הסלולה היחידה המקשרת את עבר הירדן המזרחי ואת בקעת הירדן ישירות עם ירושלים. נקודת המפתח לשליטה על דרך זו היא שליטה מלאה על אזור יריחו. לפיכך, חשיבותה של העיר יריחו בהיותה עמדה קדמית ובסיס למערכת השלטון של מואב שעיקרה בעבר הירדן המזרחי. בנוסף, היא מהווה צומת דרכים חשובה, שממנה יצאו דרכים שונות למערב: לארץ יהודה, לארץ בנימין ולהר אפרים. עברה בה גם 'דרך הפקר' (שמואל ב, יח, כג) העוברת מאזור עמק בית שאן עד ים המלח. כמו כן, כמות המים הרבים שבבקעת יריחו, אדמת הסחף והאקלים החם הפכו את יריחו למוקד חשוב לגידולים חקלאיים מיוחדים, כגון האפרסמון (הצר), תמרים ועוד.⁶

לאחר שכבשו המואבים את יריחו, הפכו כנראה לראש גשר, לבסיס עיקרי שממנה יצא צבאם לאזורים שונים במערב הארץ.

⁴ את הפסוק "וייעש לו אהוד חרב וקנה שני פיות" - שהיה עוסק בתורה שנקראת חרב פיפיות ולה שתי פיות שאוכלים בעולם הזה ובעולם הבא (תנחומא ויחי סימן יד). הרב חיים בן סניור, אמרי חן, עמ' 260, הוסיף: הסיבה שבכתוב לא נאמר שאהוד עסק בתורה, כי זו היתה דרכם של אנשי שבט בנימין להצניע לכת בכל מעשיהם, כדוגמת בנימין שידע ממכירת יוסף ושתק.

⁵ "אם נכבשה יריחו כל הארץ נכבשת" (במדבר רבה שם).

⁶ ראה: כץ, ח' (תשס"ח) ארץ דגן ותירוש... ארץ זית יצהר ודבש - הכלכלה בממלכת יהודה בימי הבית הראשון. ירושלים, עמ' 42 - 47.

הגלוי והנסתר בסיפור המעשה והיחס ביניהם

הקשיים

בפרשת אהוד ובסיפור המעשה שבפרק ישנם מספר קשיים. לכאורה הפרשה לוקה בחסר וביתר, ואף סיפור המעשה עצמו אינו מובן.⁷

א. החסר: חוסר פרטים בכל הקשור למואב ולמלך מואב.

1. הכתוב מספר על פלישת המואבים והשתלטותם על עיר התמרים - יריחו (ג, יג-יד). לא נאמר היכן נערך הקרב וכיצד הגיעו המואבים ליריחו. הרי נחלת ראובן וקצה נחלת גד הנמצאות בין הארנון ליבוק, חוצצות בין גבול מואב לערבות יריחו (במדבר לב; דברים ג, יב-יז; יהושע יג, טו). האם נכנעו גם שבטים אלה למואב? האם סיפחו אליהם המואבים גם את נחלתם?

2. היכן הוא מקום מושבו - ארמונו של עגלון מלך מואב, והיכן התרחש המעשה המסופר בפרק. האם בעבר הירדן המזרחי או בעבר הירדן המערבי ב"עיר התמרים" שכבש?⁸

3. גם בסוף הפרשה, כשאהוד פורק את עול המואבים, הכתוב מזכיר רק מה שאירע בשטח המצומצם, שבין יריחו והר אפרים, ואינו מספר את מה שאירע לשבטי עבר הירדן המזרחי. האם השתחררו שבטים אלה על ידי אהוד, או שמא היתה יד המואבים תקיפה עליהם גם לאחר מכן?

4. עד היכן הרחיבו המואבים את התפשטותם ולחצם על בני ישראל לאחר כיבוש יריחו. האם הרחיבו את שליטתם במקומות נוספים בעבר הירדן המערבי?

ב. היתר: ריבוי פרטים המתארים את פעולתו של אהוד.

הכתוב מרבה בתיאור פרטים טכניים המתארים את פעולתו של אהוד. "אִישׁ אֶטָר יָד יְמִינוֹ" (טו); "וַיַּעֲלֹן אִישׁ בְּרִיא מְאֹד" (יז); תיאור חרבו של אהוד: "שְׁנֵי פְיוֹת גִּמְד אֶרְכָּה", והוא חגר אותה "מִתַּחַת לְמַדְיוֹ עַל יָרֵךְ יְמִינוֹ" (טז); עליית המְקָרָה של עגלון היתה "לוֹ לְבָדוֹ" (כ); מה חשבו עבדי עגלון כשמצאו את דלתו נעולה: "אֵךְ מְסִיף הוּא אֶת רַגְלָיו" (כד); והעיקר: פסוקי תיאור מותו של עגלון (כא-כב) כוללים עשרים ותשע מילים! וגדושים בפרטי פרטים: "וַיִּשְׁלַח אֹהוּד אֶת יָד שְׂמָאלוֹ וַיִּקַּח אֶת הַחֶרֶב מֵעַל יָרֵךְ יְמִינוֹ וַיִּתְקַעָהּ בְּבִטְנוֹ. וַיָּבֵא גַם הַנֶּצֶב אַחַר הַלֶּהֶב וַיִּסְגֹר הַחֶלֶב בְּעֵד הַלֶּהֶב כִּי לֹא שָׁלַף הַחֶרֶב מִבִּטְנוֹ וַיִּצַּא הַפְּרִשְׁדָּנָה". יכול היה הכתוב לקצר ולומר: "וַיִּדְקָרְהוּ אֹהוּד וַיָּמָת".⁹

ג. סיפור המעשה: ההתנהלות בסיפור המעשה אינה מובנת.

⁷ יהודה אליצור, הכינוס העולמי למדעי היהדות [דברי הקונגרס העולמי], כרך 1 תשי"ז (ירושלים תשי"ב) "פרשת אהוד בן גרא מגמתה ועריכתה", עמ' 217-221; הנ"ל, עיונים בספר שופטים, ירושלים תשל"א, פרשת אהוד בן גרא, עמ' 403-434; משה גרסיאל, הגות במקרא, ח"ב, תל-אביב תשל"ד, "פרשת אהוד בן גרא", עמ' 57-77.

⁸ יוסף בן מתתיהו בקדמוניות היהודים (מהדורת שליט, ספר חמישי, ד, ב-ג, עמ' 162-163) כותב שעגלון "קבע את מקום שבתו [=מושב] ביריחו ועשאה לעיר בירתו". הסבריו אינם מתיישבים בכתוב. וכבר הועלו כנגדו טענות רבות (ראה במקורות שבהערה הקודמת) ואין כאן מקום להאריך.

⁹ אפשר להבין מדוע מתאר הכתוב את פסוק כא: "וַיִּשְׁלַח אֹהוּד אֶת יָד שְׂמָאלוֹ וַיִּקַּח אֶת הַחֶרֶב מֵעַל יָרֵךְ יְמִינוֹ וַיִּתְקַעָהּ בְּבִטְנוֹ" מפני שהם מבליטים את גורם ההפתעה ומסבירים את סוד הצלחתו, אך פסוק כב הוא לכאורה מיותר:

מדוע לא רדפו עבדי עגלון אחרי אהוד? הרי מקום המעשה היה בארץ מואב, ומן הסתם עברו שעות רבות עד שהגיע אהוד ליריחו. מדוע לא שלחו המואבים גדודים כדי לתפוס את אהוד ולמנוע התקוממות ומרד בהר אפרים? ומדוע לא שלחו עזרה לחיילים המואבים הנמצאים ביריחו!

התשובות

נראה שהשאלות מתורצות זו בזו, כי כל הדברים המסופרים קשורים ושלובים זה בזה. כשם שהפרטים הרבים על אהוד וחרבו ועל עגלון וענייניו בתחילת הסיפור אינם אלא הסבר מוקדם של הנסיבות של הריגת המלך (אלשיך פס' ט), כך הפרטים הרבים של טיב הדקירה, פצע המלך ותוצאותיו, אינם אלא הסבר מוקדם של בריחת אהוד והצלחת תוכניתו.

לא לחינם פסוק כב כולל תיאור מפורט של אופן הריגת עגלון. פסוק זה הוא עיקר הסיפור והציר המרכזי שעליו סובב הפרק. אילו שלף אהוד את הפגיון כדרך הדוקרים, כי אז נתלכלך הוא עצמו ובגוף עגלון היה נשאר פצע גלוי. עבדי עגלון היו עומדים על האמת מיד, והיו רודפים אחרי המתנקש, ומתכוונים לבאות (אלשיך פס' ט). ישראל היו קונים את חירותם במחיר מלחמה כבדה וקרבת מרובים. חיל המצב המואבי היה מצליח לברוח ולהימלט.

המהלך הצבאי של אהוד

אהוד תכנן מהלך צבאי בן שני שלבים: בשלב ראשון, חיסול המלך-עגלון; ובשלב שני, מלחמה כוללת נגד חיל המצב המואבי.

תוכניתו של אהוד היתה להרוג את המלך משעבד עמו. כנראה ששיתף בתוכניתו והכין אנשים מבני בנימין ומבני אפרים, וקיווה שלאחר שיצליח, יתקוממו ישראל ויצליחו לפרוק מעליהם את עול המואבים. הוא סמך על כך שהוא "אֶטֶר יָד יְמִינִי" ותיכנן תוכנית בהתאם לכך. הכין חרב קצרה וחדה שלא היתה תיקנית וחגר אותה "עַל יָרֵךְ יְמִינִי" (טז). תוכניתו היתה מכוונת להריגת עגלון ולא להצלת עצמו. הוא אמנם ינסה להימלט, אך ייתכן וייתפס וימות. לפיכך בא אל המלך פעמיים. פעם ראשונה מסר את המנחה, חזר עם המשלחת, כדי לא לסכנם, ונפרד מהם בפסילים ליד הגלגל (פסוקים יז-יח). חזר ועבר שוב את הירדן ושב אל בית המלך (פסוק יט). אהוד אמר לעגלון: "דָּבַר סֵתֶר לִי אֱלֹהִים" (פסוק יט), כדי שישלח את כל הנוכחים וישאר עמו לבדו. אחר-כך הוסיף ואמר: "דָּבַר אֱלֹהִים לִי אֱלֹהִים" כטכסיס כדי להקימו מעל כסאו (פסוקים יט-כ) ולהרגו (פסוק כא).¹⁰ עתה התרחש הבלתי צפוי – בבחינת אצבע אלוקים. אהוד לא היה יכול לשלוף את החרב מן

¹⁰ למרות שאהוד תכנן את צעדיו בקפידה, את תגובותיו של עגלון לא היה יכול לתכנן. שילוח העבדים על ידי עגלון והמעבר לחדר המִקְרָה, ושניצב החרב יעלם בין קפלי השומן, הוא "צירוף מקרים" מורכב המלמד שיד ה' התערבה באירוע.

הגוף כי בא "הַנְּצֵב אַחַר הַלֶּהֶב". ידיו ובגדיו נשאר נקיים. ולא זו בלבד, אלא "וַיִּסְגֹּר הַחֶלֶב בְּעַד הַלֶּהֶב". כלומר, הפצע לא היה זב דם¹¹ ולא ניכר.¹²

אהוד יצא, נעל את העלייה, עבר במסדרון וירד לקומה התחתונה, בירך שם את עבדי עגלון לשלום והלך לדרכו (פסוק כג). עבדי עגלון עלו ומצאו את הדלת נעולה (ונראה מפסוקים כ' וכ"ד שהיו רגילים לכך). יתכן אף שלפי הריח הנוסף מן החדר חשבו מה שחשבו (פסוק כד), והמתינו זמן רב במסדרון. בכל אופן, באהוד לא חשדו, ולבסוף כשנכנסו ועדיין מחשבתם המוטעית בלבם (פסוק כה), מצאו את עגלון מת. תיאור הדברים בכתוב משאיר מקום רב לסברא שהם היו בטוחים שאחרי צאת אהוד מת עגלון מות טבעי, תוך כדי הסיכו את רגליו. בהתאם לכך, הם התמסרו להלוויה ולקבורה, קראו למקוננות ולכהנים, ועיינו בסדרי השלטון להבא. יתכן שאהוד נשכח מלבם לגמרי. שעות רבות, ואולי יום-יומיים, עברו עד שעמדו על האמת. ייתכן שלא היה זה אלא לאחר השמדת המואבים על מעברות הירדן.

בינתיים עלה אהוד להר אפרים, הוריד את צבאות ישראל אל הירדן, הרחק מצפונה של יריחו, עבר עמהם דרומה לאורך הנהר והציב חיילים במעברות הירדן (פסוק כח). כשהמואבים שמעו זאת ברחו מיריחו כדי להגיע לארצם, ונפלו בידי חיילי אהוד האורבים על הירדן (פסוק כט).

נמצא שהתכנון והביצוע של אהוד הצליח מאד. הוא עצמו נמלט, יריחו וסביבתה שוחררו, והמואבים נשמדו. כל זאת כתוצאה מהריגת המלך המשעבד.

המעורבות הא-לוהית במעשה

מגמת הנביא כבכל ספר שופטים היא, להדגיש את המהלך האלוקי במאורעות. אמנם, מעורבות ה' היא נסתרת בפסוקים, ופעולותיו של אהוד, הן הישירות והן העקיפות הן הדומיננטיות בסיפור. אולם, כשם שהשעבוד אינו שעבוד צבאי בלבד אלא שעבוד הבא כתוצאה מן החטא, כך עגלון הוא מטה זעמו של ה' כנגד ישראל, ואהוד הוא מושיע שהקים ה' לישראל (פסוק טו).

הצלחתו הנפלאה של אהוד, כאשר, לכאורה, לפנינו צירוף מקרים, ניצול העיתוי, כישרון ותכסיסים אנושיים מוצלחים, הם אות ומופת לכך. הצלחתו של אהוד לא יכלה לצאת לפועל מבלי ההשגחה והסיוע האלוקי, שבשליחותה פעל ומכוחה הצליח להושיע את עמו.

כללו של דבר: הפרטים החשובים להבלטת מגמה זו הם המודגשים (כדוגמה: פסוקים כא-כב), ואילו הפרטים ההיסטוריים והגיאוגרפיים שאינם חשובים מבחינת הנבואה, אינם מודגשים והכתוב עובר עליהם בשתיקה.

¹¹ כן כתב אלשיך (פס' כב): לא הרגיש המלך מיד ולא צעק, וגם דם לא יצא, כי חלב שומנו והנצב סגרו והוא לא הוציאה מבטנו מפני כך. מצודת דוד: 'וַיִּבֹא גַם הַנְּצֵב אַחַר הַלֶּהֶב' בכדי שימות מיד ולא יצעק תחבה בעומק; 'כִּי לֹא שָׁלַף הַחֶרֶב מִבְּטְנוֹ' כי חשש פן יטפף עליו דם וירגשו הרואים אותו כשהוא יוצא. מלבי"ם: 'לֹא שָׁלַף' בל יטפפו בגדיו.

¹² זו תופעה ידועה ושכיחה באנשים מסורבלי בשר וחלב, שאם בטנם נפצעת במכשיר חד, לא גדול, תוצאות הפגיעה תהיה, שהדם והפרש [הַפְּרָשָׁדָנָה = פרש – צואה] יצאו דרך המוצא הטבעי של הגוף.

הקרב

הכתוב מקצר מאד בתיאור המלחמה בין מואב לישראל, ואינו מוסר פרטים על הקרב. לא נאמר כמה לוחמים הצטרפו לאהוד, אילו מקומות במעברות ירדן תפסו, האם היו נפגעים לישראל, והאם נלקח שלל?

מסתבר שבקרב השתתפו לוחמים מבנימין ומבני אפרים, אך בכתוב נאמר: "וַיֵּרְדוּ עִמּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (ג, כז) - כלומר, אנשים משבטים נוספים, ואין בידנו לקבוע מאילו שבטים.

בקרב זה בא לידי ביטוי מעמדו האישי של אהוד כמפקד מוביל מבחינה מוסרית וערכית בקריאה 'אחרי'. "וַיֵּרְדוּ עִמּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הַהָר וְהוּא לְפָנֵיהֶם. וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם רְדֹפוּ אַחֲרַי כִּי נָתַן ה' אֶת אֵיבֵיכֶם אֶת מוֹאֵב בְּיַדְכֶם וַיֵּרְדוּ אַחֲרָיו... (ג', כז-כח). " וַיֵּרְדוּ עִמּוֹ... וְהוּא לְפָנֵיהֶם... רְדֹפוּ אַחֲרָיו... וַיֵּרְדוּ אַחֲרָיו..."¹³

בנוסף, כאן מתגלה אהוד כמצביא גדול, שאין כוחו רק בפעולת יחיד אמיצה של התנקשויות בסתר, אלא גם בתכנון נכון של מערכה גדולה בשיתוף עם ישראל, שהרי כאשר הוא עובר את הירדן ומגיע להר אפרים, עליו לבצע פעולות רבות ומורכבות. הוא צריך לשכנע את אחיו כי עגלון מלך מואב מת ועליהם להזדרז ולהצטרף למרד. שעות אלה הן שעות קריטיות בכל מרד. היסוס וחוסר שיתוף פעולה מצד העם – והמרד נכשל. מסתבר שאהוד תכנן זאת מלכתחילה והביא בסוד העניין קבוצות מצומצמות של אנשים, שאליהם הצטרפו בחזרתו לוחמים נוספים.¹⁴

אהוד אינו מתקיף את חיל המצב המואבי מפני שהבין כי מרד כללי נגד הצבא המואבי לא יצליח, וצבא שאינו סדיר המורכב מעובדי אדמה, אינו מסוגל להתייצב למאבק חזיתי מולם. מאידך, אהוד תופס משלט חשוב בנתיבי התנועה והאספקה, וחוסם את דרכי הנסיגה למואב. הוא יודע לנצל באופן מיטבי את התשתית הגיאוגרפית כאשר הוא לוכד את מעברות הירדן, במקומות שבהם גובה המים נמוך, ובכמה מקומות הוא מתקיף מהמארב את חיל המצב המואבי הנמצא במערב הירדן.

מפלתם של המואבים היתה שלימה, והם ויתרו על כיבושיהם בעבר הירדן המערבי. מואב לא התאוששה שוב כל ימי השופטים, וייתכן שבעקבות התבוסה לאהוד היא נשלטה על-ידי עמון (שופטים יא, כו) או על ידי אדום (בראשית לו, לה).¹⁵

¹³ ישראל רוזנסון, שפוט השופטים, אלון שבות תשס"ג, עמ' 88. יי ברסלבי, (בית מקרא י"ג (תשכ"ח), "למלחמת אהוד: השעירתה, ומעברות הירדן", עמ' 40) הוסיף, מסתבר שאהוד בחר בדרך שהמואבים לא ירגישו ברדתו עם בני ישראל מהר אפרים, והוא יוכל להפתיעם בלכידת מעברות הירדן בטרם הם יספיקו לעברן.

¹⁴ משה גרסיאל, הגות במקרא, ח"ב, עמ' 64: כנראה שלוחמים משבטי אפרים ובנימין ושבטים נוספים, ירדו לבקעת הירדן ומצאו מסתור בגאון הירדן, וחיכו לאות כדי לתפוס את מעברות הירדן. קבוצה אחרת המתינה במורדות המיוערים של הר אפרים (ראה יהושע יז, טו).

¹⁵ אף בראשית תקופת המלוכה בימי שאול ודוד נשארה מואב הגורם החלש מבין כל מדינות הקספר שבעבר הירדן הדרומי. שכן האויבים העיקריים של ישראל היו עמון ואדום. אמנם, המאבקים עם מואב התחדשו בימי שאול (שמואל א יד, מז), אך הם מסתיימים בהשתעבדות מואב מגיע בימי דוד, אשר הופך את המואבים לווסאלים (שמואל ב ח, ב) ואוכלוסייה ישראלית מתפקדת באזור מישור מואב (שמואל ב כד ה-ט).

מהפך - מכניעה למרד

אהוד היה ממשפחת גֵּרָא, משפחה מיוחסת מבנימין (בראשית מו, כא). משפחה זו היתה ידועה בימי דוד (שמואל ב טז, ה), שְׁמֵעִי בן גֵּרָא התייחס למשפחה זו. אהוד היה ראש המשלחת שבאה כל שנה לעגלון מלך מואב ומגישה לו את המנחה. הבאת המנחה היא סמל השעבוד והכניעה. מגישים מס לשליט - לריבון. אפשר להניח כי עגלון ראה באהוד מנהיג של עם נכנע. אדם שהשלים עם שלטון מואב, ומסמל את הקשר בין העם השולט לעם הנשלט. ייתכן שישראל בחרו דווקא באהוד כראש המשלחת, כי המואבים כבשו את יריחו שבנחלת בנימין, הסמוכה למואב, ובחירתו מסמלת הכרה והשלמה במואב ובשלטונם. בנוסף, שבט בנימין הוא החלש והקטן מכל השבטים, במיוחד לאחר מלחמת פילגש בגבעה, שלדעת רוב המפרשים התרחשה בתחילת תקופת השופטים. לאור כל זאת, בחירת אהוד מסמלת את מצבם החלש של ישראל באותה שעה.¹⁶

הפירוד בין שבטי ישראל הוא כה גדול, כתוצאה ממלחמת פילגש בגבעה, והכניעה למואבים היא כה רבה, שהכתוב מציג זאת בדרך של זה לעומת זה. בעוד שמלך מואב מצליח לארגן ולגבש קואליציה של עמים תחת חסותו, הכוללים גם את עמון ועמלק, ישראל מפוצלים ומפורדים. הם מאוחדים בדבר אחד בלבד, במשלחת כניעה המעלה את המס לעגלון.

נאמר: וַיִּשְׁלְחוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּיָדוֹ מִנְחָה לְעֶגְלוֹן מֶלֶךְ מוֹאָב (ג, טו). על פי הפשט, אנו יודעים שכך עשו ישראל רק בפעם הזאת. אולם, ייתכן שאהוד היה ראש המשלחת גם לפני כן. אפשר שאהוד היה מינוי של מלך מואב, שראה אותו כאיש אמונו, משתף פעולה המייצג את האינטרסים שלו. כך עולה מדברי יוסף בן מתתיהו הכותב על יסוד מסורת עתיקה:¹⁷ "והוא [=אהוד] נעשה ידיד לעגלון, שכן היה מתרפס לפניו ומחניף לו במתנות, וכך קנה את ידידותם של האנשים הסובבים למלך".

אכן, ניתן לראות מתוך הכתוב כי לאהוד היו קשרים עם מלך מואב: "וַיֵּאמֶר דָּבָר סֵתֶר לִי אֱלִיָּהּ הַמֶּלֶךְ, וַיֵּאמֶר הֵס, וַיֵּצְאוּ מֵעֶלְיוֹ כָּל הָעַמִּידִים עִלְיוֹ" (ג, יט). היו שהסבירו¹⁸ "דָּבָר סֵתֶר" – עניין סודי לי אליך. מקורבים אליך זוממים מרד נגדך ורוצים לבגוד בך. לכן הוסיף "אֱלִיָּהּ הַמֶּלֶךְ", לתועלתך, כי דבר זה דבר הנוגע למלכותך.

¹⁶ הכתוב מציג את אהוד "אִישׁ אֶטֶר יָד יְמִינוֹ". כלומר, יד ימינו איטית וכבדה והיה רגיל להשתמש ביד שמאל. אבל רש"י הסביר: תרגם יונתן: "גבר גמיד יד ימיניה", וכל 'גמיד' לשון ארמי הוא דבר כוץ מחמת חולי... לא היה שולט ביד ימינו. כלומר מדובר על ליקוי גופני, מפני שיד זו היתה קצרה ומכווצת אצלו. נכות זו בולטת ונראית. ייתכן שלכן נבחר להיות ראש המשלחת כי הוא מייצג עם כנוע וחסר אונים.

ייתכן עוד, במעשה פילגש בגבעה חטא שבט בנימין בעריות, ומואב פגום בחטא זה. שהרי אמו פרסמה את מעשיה: מואב – מאב (בראשית יט, לג; נזיר כג, ב); ובימי בלעם הפקירו את בנותיהן (במדבר כה, א), לפיכך בחר עגלון דווקא שבט בנימין כי חשב שיש ביניהם תכונות משותפות.

¹⁷ קדמוניות היהודים, ספר חמישי ד, ב.

¹⁸ לב אהרון; יחזקאל קויפמן, ג, יט.

היו שהסבירו: ¹⁹ "מדריך מביא המנחה להמתיק סוד עם המלך אשר הביא לו את המנחה. וכמה פעמים יבגוד ויקשור קשר עם המלך על העם אשר שלחוהו, להכביד עליהם המיסים, אם ייקח מהם אחוזים והשאר יכנס לאוצר המלך. אהוד העמיד פנים כאילו הוא מעוניין בקשר זה, ולכן שילח מעליו את נושאי המנחה, ושב יחידי אל המלך ואמר לו: "דָּבַר סֵתֶר לִי אֱלֹהִים" - סוד גדול, עניין בעל חשיבות עליונה, דבר הנוגע לשנינו, ובזה רמז לו במה מדובר".²⁰

אולם, אהוד הפך את הגשת המנחה למרד. לא זו בלבד, לאור הדברים שהצגנו, נמצא כי אהוד עצמו עבר שינוי, ודווקא הוא, סמל הכניעה והשעבוד, מושיע את ישראל. מי שהיה מהמקורבים ביותר אל מלך מואב ונהנה ממנו, מתעשת ומבין את המצב השפל של עמו המשועבד והמדוכא, ומורד במלך.

אולם, הוא מבין שעם ישראל אינו מסוגל להתייצב למאבק חזיתי במלחמה ישירה מול צבא מואב, וישועתם לא תבוא אלא בדרך של חטיפה ועורמה "כִּי בְּתַחֲבֻלוֹת תַּעֲשֶׂה לָךְ מְלַחְמָה" (משלי כד, ו). לכן אהוד מתכנן מהלך צבאי בן שני שלבים. ראשית, חיסול המלך-עגלון, שבו פעל אהוד לבדו; ורק לאחר מכן, מלחמה כוללת נגד חיל המצב המואבי.

הריגת מלך מואב גרמה לבלבול ומהומה. המואבים היו המומים מחמת מותו הפתאומי של המלך, והשלטון המרכזי לא היה יציב. דבר ידוע הוא בתקופת המקרא, שלאחר מותו של המלך היו מרידות בחלק מהארצות שכבש, וזו היתה תוכניתו של אהוד, לגרום לבלבול וחוסר יציבות, ואז למרוד ולהילחם נגד חיל המצב המואבי.

הוא פועל לבד. יתכן שאינו משתף אף אחד מחברי המשלחת, מכיון שהוא מכיר ויודע מהי דעתם והלך מחשבתם. הם אינם מסוגלים להתרומם מכבלי השעבוד ולמרוד במואבים. בכל אופן, חיסול עגלון תוכנן באופן שאם ייכשל לא תוטל האחריות על עם ישראל, אלא על אהוד בלבד.²¹ הצלחת אהוד במבצעו כיחיד אמורה היתה להיות אות למאבק כולל במואבים. לפנינו דוגמה, כיצד אדם יחיד, נחוש בצדקת דרכו, המוכן אף למות למען הצלת עמו, יכול לגרום לשבטו, ואחר-כך לכל עמו, להשתחרר מכבלי השעבוד. כיצד מעשה של אדם יחיד יכול להשפיע על רבים, כשהתוצאה היא שינוי מהותי בעם.²²

¹⁹ כלי יקר.

²⁰ "דָּבַר סֵתֶר לִי אֱלֹהִים" (ג, יט) - כדי להיות אתו לבד. דָּבַר אֱלֹהִים לִי אֱלֹהִים" (ג, כ) - לגרום לעגלון לקום מכסאו ולהרגו.

²¹ רד"ק (ג, יט) הקשה: מאחר שהיה בדעת אהוד להמית את עגלון, למה הלך ואחר כך שב, ולמה לא המיתו בעודו שם עם נושאי המנחה? ותירץ, כדי להסיח את דעת השומרים והמלך שיבטחו בו ולא יחשדו ויבדקו אותו, שהרי הביא מנחה לעגלון; או מפני שקל להימלט יחידי מאשר עם חבורת אנשים; או כדי לא לסכן את אנשי המשלחת (רלב"ג, אברבנאל); נראה להוסיף, מפני שהכיר את אנשי המשלחת וידע שלא ישתפו איתו פעולה וימרדו במואב, לכן לא הביאם בסוד הקשר. אדרבה, הוא חשש שאם הם יגלו שהוא רוצה למרוד, יסגירו אותו למואב; או מפני שלא רצה לסכן את עם ישראל, כי במקרה ותוכניתו תיכשל האחריות תיפול עליו בלבד, שהרי המשלחת הביאה מנחה למלך מואב וקיבלה את מרותו.

²² ישנה הקבלה בין אהוד לגדעון. גם גדעון פועל לבדו, ולעומתו, אנשי דורו מיואשים, משלימים עם השעבוד ובטוחים שאי אפשר לנצח את מדיין. גם הוא מצליח באמונתו לנצח ולסחוף אחריו

מעשי אהוד - מתאימים למאפייני תכונות שבט בנימין

בכתוב נזכר מוצאו ויחוסו של אהוד: 'אהוד בן גרא בן הַיְמִינִי' (ג, טו). כלומר, שם בית האב "גרא", משפחה מיוחסת מבנימין (בראשית מו, כא; שמואל ב, טז, ה; יט, יז; מלכים א' ב, ח; דה"א ז, י; ח, ג, ה, ז); ונזכר השבט 'בן הַיְמִינִי', מבנימין.²³ הזכרת מוצאו השבטי של השופט מיד בפתיחה נמצאת רק אצל שמשון (יג, ב). אצל רוב השופטים אנו יודעים מאיזה שבט היו רק מההקשר כולו. כך לגבי עתניאל, גדעון, יפתח ואבימלך. לא ברור ביחס לדבורה אם שבטה הוא אפרים או נפתלי, ולגבי שמגר כלל לא ברור מהכתוב מוצאו השבטי. לאור זאת, הזכרת שם השבט "בנימין" בנוסף לבית אביו 'בן גרא' מחייבת את השאלה - מדוע? ייתכן שהדבר נובע מכך שאצל אהוד באות לידי ביטוי תכונות שיבטו בכל השלבים והפעולות שעשה כשהושיע את ישראל.

1) משתמש בשם ה' כתכסיס להושיע את ישראל

אהוד הוא השופט היחיד שמשתמש בשם ה' כתחבולה כאשר הוא מושיע את ישראל – 'וַיֹּאמֶר אֶהוּד דָּבַר אֱלֹקִים לִי אֱלִיד וַיִּקַּם [עגלון] מַעַל הַכְּסֵא' (שופטים ג, כ). מדוע?

נראה לומר, כי כל שופט המושיע את ישראל פועל על פי מהותו, לפי תכונותיו המיוחדות והמייחדות אותו. שבט בנימין מהותו, בית המקדש שהיה בנחלתו,²⁵ והמקדש מהותו שם ה'.

בתקופת השופטים, המשכן והמקדש אינם תופסים מקום מרכזי בעם ישראל. לפיכך, גם שבט בנימין אינו תופס מקום מרכזי באומה, ולא בא לידי ביטוי. אדרבה הוא מתדרדר וחוטא במעשה פילגש בגבעה.

לאחר שבני ישראל ניצחו את בנימין במלחמת פילגש בגבעה, הם מטכסים עצה איך לא ימחה שבט בנימין. שם נאמר: 'וַיֹּאמְרוּ הִנֵּה חָג ה' בְּשָׁלוֹ מִיָּמִים יָמִימָה אֲשֶׁר מִצְפוֹנָה לְבֵית אֵל מְזַרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ לְמִסְלָה הָעֶלְה מִבֵּית אֵל שְׂכָמָה וּמִנְּגֹב לְבֹנָה (שופטים כא, ט). יש מאחרוני זמנינו שהסבירו,²⁶ שתיאור מקום המשכן בנקודות ציון כה רבות בא ללמד שהעם לא ידע היכן נמצא המשכן, מפני שלא עלו לרגל. ואכן בספר שופטים בולט העדר איזכור המשכן לאורך כל הספר.

את העם. אך יש הבדל גדול ביניהם. אהוד פועל לבד. לעומתו, גדעון פועל עם משפחתו ושבטו, ומצטרפים אליו 32000 לוחמים, ורק לאחר המבחן במים נשארים 300 איש שלא כרעו לבעל.

²³ בכתוב נאמר 'בן הַיְמִינִי' ולא הצורה השכיחה "מבנימין", וכן 'נד ימינו' – 'איש אשר נד ימינו' (שם), כי היא מזכירה את המילה "ימין" ואת איטרות יד ימינו של אהוד, העתיד לפעול בכוח ידו השמאלית (יאירה אמית, ירושלים תשנ"ב, עמ' 167).

²⁴ לב אהרן (דף יז, ב) הסביר: "ולא אמר דבר ה', כי שם אלקים משותף לכל הכוחות כולם".

²⁵ כך ניכר מתוך ברכתו של משה לשבט בנימין בפרשת 'וזאת הברכה' (דברים לג, יב): 'לְבִנְיָמִן אָמַר דָּוִד ה' יִשְׁכֶּן לְבֵטַח עָלָיו חַפָּץ עָלָיו כְּלֵהִיּוֹם וּבֵין כְּתִפָּיו שָׁכֹן'.

²⁶ הרב יהושע בכרך, מן הרמתים צופים, עמ' 10; הרב ישראל רוזן, ספר שפוט השופטים בגובה חז"ל, עמ' 17.

לדעת בעל סדר עולם (פרק יב), זמנם של פסל מיכה ופילגש בגבעה היה בתחילת תקופת השופטים, בימי עתניאל.²⁷ מעשה פילגש בגבעה הוא היפוכה של תכונת שבט בנימין, שהרי המקדש עניינו קדושה. נאמר (ויקרא יט, ב): "קדושים תהיו" - הו פרשים מן העריות (רש"י). מהותה של קדושה היא פרישה מהחומריות ובמיוחד מחטא העריות, שהם שיא החומר. כאשר המשכן והמקדש אינם תופסים מקום מרכזי בעם ישראל, שבט בנימין אינו מוציא מהכוח אל הפועל את נקודת הקדושה שבו. הוא נופל ומפנה את כוחותיו הרוחניים לאפיקים שליליים שהם הפוכים לו, כי אין ריק רוחני - או שאתה בעליה, או חס וחלילה בנפילה. לפיכך בהיותו משבט בנימין, מובן מדוע אהוד הוא היחיד מכל השופטים שמשמש בשם ה' כתכסיס כדי להרוג את עגלון כאשר הוא מושיע את ישראל ואומר לו: "דָּבַר אֶל־לְהִים לִי אֶלְיָד". הוא המנהיג של שבט בנימין, ודבר זה מאפיין את השבט, לכן הוא משמש בשם ה' כתחבולה כדי להושיע את ישראל.

(2) פעולת יחיד

מאפיין נוסף של שבט בנימין שבא לידי ביטוי אצל אהוד היא הדרך שבא הוא פועל. פעולתו היא פעולת יחיד, כשהוא משתף את ישראל רק בסוף. שבט בנימין נמשל לזאב: "בְּנִימִין זָאֵב יִטְרָף" (בראשית מט, כז). לעיתים, זאב פועל לבדו, וכביטוי בפי העם "זאב בודד". הוא מגיח על טרפו בפעולה חדה ומהירה ונעלם כלעומת שבא.²⁸ דוגמאות נוספות לכך אנו מוצאים אצל יונתן בן שאול מבנימין שמכה את הפלשתים, יחד עם נערו, במעשה גבורה של אדם יחיד (שמואל א, יד). כך גם אצל מרדכי מבנימין (במגילת אסתר) שעומד יחידי מול המן.

בבחינה זו בא לידי ביטוי מאפיין נוסף של שבט בנימין, שהוא הבדידות. לא פעם ניצב שבט בנימין בודד, יחיד מול רבים כמו בפרשת פילגש בגבעה. בפעולתו מול עגלון נושא אהוד את חותמו של שבט בנימין. המשלחת שבאה לעגלון היתה ככל הנראה מורכבת מנציגי כל השבטים שהיו בדעה שיש להשלים עם השעבוד ולקבל ככל שניתן את תביעות עגלון. דעתו של אהוד היתה אחרת. לכן הוא פועל באופן עצמאי כפי מהות שבטו, ככל הנראה, כנגד הזרם המרכזי של רוב השבטים.²⁹

עוד נראה לומר, כי אהוד פעל לבד ולא צירף אליו בשלב הראשון אנשים משבט בנימין ומשבטים נוספים, משום שאחרי מלחמת פילגש בגבעה שבעקבותיה רוב השבט נהרג, חלקם במלחמה ואחרים על ידי ישראל, לא רצו רבים מבנימין לסכן עצמם עבור עם ישראל. וכן להיפך, רבים מישראל לא קיבלו בחזרה את בנימין בגלל מעשיו, ולא סלחו לו על כך שנהרגו בגללו אנשים רבים משבטי ישראל. על רקע זה הבין אהוד שאין הוא יכול להסתמך על אחרים ופעל פעולת יחיד.

²⁷ זו דעת רוב המפרשים והחוקרים. לדעת רד"ק ואברבנאל מעשה פילגש בגבעה אירע בסוף התקופה.

²⁸ בקיץ ובסתיו חיים הזאבים כבודדים או במשפחות, ואילו בחורף, כשקשה יותר להשיג מזון - הם חיים בלהקות ויוצאים יחד לשחר טרף.

²⁹ הררי עז, עמ' 96.

היעדר הביטויים "וַיִּשְׁפֹּט אֶת יִשְׂרָאֵל" ו"וַתְּהִי עָלָיו רוּחַ ה' "

שני מונחים המופיעים בכתוב על שופטים אחרים הושמטו ביחס לאהוד. הראשון – הביטוי "רוח ה' ", שנאמר על: עתניאל (ג, י),³⁰ גדעון (ו, לד), יפתח (יא, כט) ושמשון (ג, כה). השני – המונח "וַיִּשְׁפֹּט אֶת יִשְׂרָאֵל" או "שָׁפֵט אֶת יִשְׂרָאֵל", המצוי אצל אחד עשר שופטים,³¹ ואינו נמצא אצל אהוד.³² מדוע?
מאיך, בימי אהוד היתה תקופת "השקט" הארוכה ביותר מבין השופטים – שמונים שנה. כנראה היה זה גם משך הזמן ששפט.³³ מדוע זכו לכך דווקא בימיו?

1) מדוע לא נאמר "וַיִּשְׁפֹּט אֶת יִשְׂרָאֵל" ?

נראה לומר, לדעת בעל סדר עולם (פרק יב) מלחמת פילגש בגבעה היתה בימי עתניאל. במלחמה זו נהרגו ארבעים אלף ביומיים הראשונים ועוד כשלושים לוחמים מבני ישראל ביום השלישי (שופטים פרק כ). עם ישראל לא שכח לשבט בנימין את מעשיו ולהיכן התדרדר, ולא סלח לו על כך שנהרגו משבטי ישראל אנשים כה רבים. לפיכך, כאשר אהוד הושיע את ישראל מיד מואב הוא נעשה שופט במובן של מושל - שליט. אמנם, השלטון ניתן בידו, אך הוא לא קיבל את ההכרה - הלגיטימציה להיות שופט ומנהיג רוחני. ישראל לא הסכימו לקבל אותו כמנהיג רוחני, שיעלו אליו למשפט, בגלל מעשי שבט בנימין בגבעה. לכן לא נאמר עליו "וַיִּשְׁפֹּט אֶת יִשְׂרָאֵל", אלא נאמר עליו התואר "מושיע" בלבד. ייתכן ומסיבה זו הוא מתואר בפרק כמצביא ולא כמנהיג.

2) מדוע לא נאמר "וַתְּהִי עָלָיו רוּחַ ה' " ?

נראה לומר, שאמנם אהוד מבחינה אישית היה ראוי לשפוט. הוא מאמין בעם ישראל ומייחס את הנצחון לה': "וַיֹּאמֶר אֶלֶהֶם רְדְפוּ אַחֲרַי כִּי נָתַן ה' אֶת אֵיבֵיכֶם אֶת מוֹאָב בְּיַדְכֶם" (ג, כח), ובתנחומא (ויחי סי' יד) נאמר: "שהיה עוסק בתורה שנקראת חרב פיפיות". אולם, עם ישראל לא קיבל את שבט בנימין בגלל מעשיו בפילגש בגבעה, והשכינה הרי שורה על ציבור ולא על יחיד, אפילו אם הוא ראוי.

³⁰ על דבורה לא נאמרה לשון זו, כי נאמר עליה יותר מכך: דבורה היתה נביאה, וכשמיינתה את ברק (ד, ז) היה זה מכוח נבואתה שהיא דרגה גבוהה יותר מרוח ה' - רוח הקודש, וכן אצל שמואל שהיה נביא.

³¹ והם: עתניאל (ג, י), דבורה (ד, ד שִׁפְטָה), תולע (י, ב), יאיר (י, ג), יפתח (יב, ז), אבצן (יב, ח-ט), אילון (יב, יא), עבדון (יב, יג-יד), שמשון (טו, כ; טז, לא), עלי (שמואל א ד, יח), שמואל (שמואל א ז, טו-יז),

³² בתרגום השבעים (ג, ל) ישנה תוספת: "וישפוט אותם אהוד עד מותו". גם אצל גדעון לא מופיע מונח זה, למרות שהוא השופט היחיד שזוכר בכתוב שנלחם לא רק באויבי ישראל (מדן) אלא גם בעבודת הבעל. יש לומר, לאחר סיום המלחמה נאמר: "וַיִּגְלֹף יָבֵעַל ... וַיֵּשֶׁב בְּבֵיתוֹ" (ח, כט). אברבנאל שם הסביר שגדעון לא שפט והדריך את ישראל אלא התמקם בביתו. וייתכן ולכן לא נאמר עליו "והוא שפט את ישראל".

³³ ראה רד"ק (שופטים ד, א, ד"ה ואהוד מת) וסדר עולם רבה (פרק יב) ששמגר היה בזמן אהוד, לפיכך שפט 62 שנה. וכן כתבו: ר' יוסף קרא שופטים יא, כו; רלב"ג סוף פרק יא. אברבנאל (מבוא לספר שופטים מהדורת חורב, עמ' 205) כתב במפורש שתקופת שנות השקט חופפת לזמן ששפט השופט; ראה עוד בנספח.

מצב דומה במקצת מצאנו אצל ברוך בן נריה, תלמידו של ירמיהו, שהיה ראוי לנבואה, אך בגלל מצב העם לא זכה לנבואה.³⁴ היו שהסבירו:³⁵ הביטוי רוח ה' נאמר תמיד לפני מעשה הגבורה עצמו, לכן אפשר שמפני שהשתמש אהוד בעורמה, נמנע הפעם הכתוב מלהשתמש בביטוי מעין זה. במילים אחרות, בכתוב ישנה ביקורת סמויה. מעין גערה אלוקית נסתרת, בבחינת "אין רוח המקום נוחה ממנו", על השימוש בעורמה שעשה אהוד בשם ה' בזמן שעגלון מכבד את הקב"ה וקם מכסאו. לכן לא נאמר עליו הביטוי הביטוי 'רוח ה'' שנאמר על שופטים אחרים.

מדוע אהוד ומלחמתו אינם נזכרים בדברי הנביאים?

מעשה אהוד ומלחמתו במואב אינו נזכר בדברי הנביאים אחריו, ודומה שלא השאיר חותם וציון דרך לאומי בעם ישראל.

אהוד אינו נזכר אצל דבורה בשירתה, למרות שהיא חיה ופעלה מיד אחריו.³⁶ גם בנאומו של שמואל, שמזכיר את: גדעון, שמשון (בְּדָן) ויפתח (שמואל א, יב, ט-יא), הוא מתעלם מאהוד. זאת, אף על פי³⁷ שלפני כן הוא מזכיר את מואב: "וַיִּמְכַר אֹתָם בְּיַד סִיסְרָא... וַיְבִיד פְּלִשְׁתִּים וַיְבִיד מֶלֶךְ מוֹאָב וַיִּלְחֲמוּ בָּם" (פס' ט). אסף, המשורר בתהילים, מזכיר את קרב סיסרא ויבין מלך כנען, את גדעון ומדין (תהלים פג, י-יב), ומתעלם מאהוד ועגלון מלך מואב. זאת למרות שבין האויבים המנויים בפסוקים ח-ט נזכר מואב.

מלחמת אהוד לא נזכרת בדברי הנביאים אפילו ברמיזה, לפי פרשנות חז"ל.³⁸ מתבקשת השאלה: מדוע?

נראה לומר: (1) אהוד מתנהג בעורמה ומשתמש בשם ה' כדי להרוג את עגלון. הוא אומר לו: "דָּבַר אֱלֹקִים לִי אֱלֹד", וכאשר עגלון קם מהכסא כדי לכבד את ה' הוא הורג אותו. הכתוב אינו מגנה תכסיס זה, ויתכן שהיה ראוי לשעתו, מפני שבמעשה

³⁴ ירמיהו מה, ב-ה; רש"י על פי מכילתא מסכת דפסחא סוף פ"א; רמב"ם מורה נבוכים, ח"ב פרק לב. מדברי הכלי יקר (ג, טו) עולה הסבר אחר: אהוד היה הגון וכשר מצד עצמו, "אבל הדור היה בלתי ראוי ולכך התשועה נעשית בערמה ובתחבולה אנושית". אלא שצ"ע, שהרי הדורות הבאים היו גרוועים יותר ולא מצאנו אצלם ערמה ושימוש בשם ה' כמו אצל אהוד?

³⁵ הרב יששכר יעקובסון, חזון המקרא, ח"א, תל-אביב תשי"ז, עמ' 396.
³⁶ וכן מזכירה בשירתה את שמגר (שיתכן שתקופתו חופפת לחלק מתקופתו של אהוד, כפי שצינו לעיל בהערה 32).

³⁷ הערת עורך: יתכן שעובדה זו דווקא היא שמסבירה את העדר איזכורו של אהוד בנאום זה, שכן אנו רואים ששמואל מזכיר ביחס לשופטים הראשונים (אהוד, שמגר, דבורה) רק את המשעבדים (סיסרא, פלשתים, מואב), ולא את המושיעים, ואילו ביחס לשופטים המאוחרים (גדעון, יפתח, שמשון) מזכיר רק את המושיעים ולא את המשעבדים (מדן, עמון).

³⁸ גם חז"ל אינם מזכירים את אהוד כדוגמה לדורות. במשל יותם (שופטים ט) נזכרים שלשה עצים: זית, תאנה וגפן. רש"י (על פי תנחומא בובר הקדום והישן, בראשית וירא, עמ' 33). פירש: זית – זה עתניאל בן קנו, הבא משבט יהודה שנקרא זית, שנאמר: "זֵית רָעַן יָפָה פְּרִי תֹאֲרֵי" (ירמיהו יא, טז); תאנה – זו דבורה; גפן – זה גדעון שהוא משבט יוסף, שנאמר בו: "בְּרֵת יוֹסֵף" (בראשית מט, כב). מנויים: עתניאל, דבורה, וגדעון ונשמט אהוד ששפט את ישראל שמונים שנה.

זה הציל את ישראל. אולם, אין התנ"ך רוצה להפכו לסמל שילמדו ממנו הדורות הבאים, ולכן לא נזכר בדברי הנביאים.

(2) אהוד נלחם והציל את ישראל מיד מואב, אך נראה שלא המשיך להילחם כדי לשחרר את שבטי עבר הירדן המזרחי, בני גד וראובן מעול מואב. יתכן שהם נשארו משועבדים.

לעומתו, גדעון ודבורה פעלו להושיע את כל ישראל. גדעון, לאחר שניצח את מדין וגירש אותם מארץ ישראל המערבית, המשיך להילחם עבור השבטים בעבר הירדן המזרחי, והצילם מיד מדין.

גם מלחמת דבורה וברק ביבין מלך כנען וצבאו היתה מלחמה שהשלכותיה נגעו לכל ישראל. יבין ושר צבאו סיסרא רצו לחלק את ארץ ישראל ולחסל את ההתיישבות הישראלית בצפון, בכך ולחדש את מעמדו מימי קדם להיות "ראש פל הממלכות". דבר זה ניכר מכך שהשתתפו במלחמה זו שמונה שבטים מישראל, בגלל שהבינו שעם ישראל נמצא בסכנה לאומית וקיומית.

גם יפתח שנלחם בגלעד, בעבר הירדן המזרחי, עשה כל מה שהיה ביכולתו לעשות מול עמון, ובכך הושיע גם שבטים מעבר הירדן המערבי שנלחצו על ידי עמון. בנוסף, בנאמו למלך בני עמון הוא מזכיר את עם ישראל לדורותיו, ולכן הוא נזכר יחד עם דבורה וגדעון.

לעומתם, אהוד, ככל הנראה, הושיע רק את שבטי עבר הירדן המערבי, ולא את בני גד וראובן, ולכן אין הוא נזכר כסמל וכדוגמה לדורות.

מכל מקום, יש לציין כי גם מעשה אהוד ונצחוננו על מואב זכה להכרה משמים והערכה גדולה בתנ"ך, שהרי בימיו היתה תקופת "השקט" הממושכת ביותר מבין השופטים, שמונים שנה. בחינה מיוחדת זו נבקש לברר להלן.

מדוע זכה אהוד שהארץ שקטה שמונים שנה

בימי אהוד היתה תקופת "השקט" הממושכת ביותר מבין השופטים, שמונים שנה, וכנראה היה זה גם הזמן ששפט.³⁹ זו התקופה הארוכה ביותר בתולדות עם ישראל שהיו מונהגים על ידי מנהיג אחד (יותר ממנשה שמלך 55 שנה). שופטים אחרים (עתניאל, דבורה וגדעון) שפטו מחצית מזמנו, ארבעים שנה. גדולי מנהיגי ישראל, כמשה רבנו והמלכים דוד ושלמה, הנהיגו את העם ארבעים שנה.

ארבעים שנה היא תקופה של דור, כמו שנאמר: "אַרְבָּעִים שָׁנָה אָקוּט בְּדוֹר" (תהלים צה, י). נראה שמספר זה מבטא את שלימות הנהגה במשך דור. אהוד הנהיג שמונים שנה (ארבעים x שתיים), פי שתיים מכל שופט אחר. יש מקום להציע סיבה לכך.

נראה לומר, כמו שנאמר לעיל, מעשה פילגש בגבעה אירע בימי עתניאל.⁴⁰ במלחמה נהרגו למעלה מארבעים אלף לוחמים מבני ישראל ושבט בנימין כמעט נכחד. מסתבר שבפועל, בשלב זה עם ישראל לא קיבל אליו בחזרה את בנימין, מפני שלא

³⁹ אברבנאל מבוא לספר שופטים כתב שתקופת שנות השקט חופפות לזמן ששפט השופט. וכן כתב ר' יוסף קרא (שופטים יא, כו) והרלב"ג. ראה בנספח.

⁴⁰ סדר עולם פרק יב, וזו דעת רוב המפרשים וגם אפילו החוקרים. לדעת רד"ק ואברבנאל מעשה פילגש בגבעה אירע בסוף התקופה.

שכח לו את מעשיו וחטאיו, ולא סלח לו על כך שנהרגו אנשים כה רבים. אהוד שפט לאחר עתניאל. עברו ארבעים שנה ממעשה פילגש בגבעה ואם נוסף גם את שמונה עשרה השנים שהיו משועבדים למואב, עברו מאז כחמישים ושמונה שנה. מלחמתו של אהוד במואב שונה משאר השופטים. אהוד פעל לבדו, תכנן פעולת יחיד, והרג בעצמו את עגלון מלך מואב כשהוא מסכן רק את עצמו. בכך הוא שונה משאר השופטים שפעלו במסגרת שבטית, וקיבלו גיבוי משבטם ומשבטים שכנים. עם ישראל הוקיר את מעשיו של אהוד ומינה אותו כשופט במשמעות מושל. כתוצאה מכך שבט בנימין קיבל הכרה - לגיטימציה, מכל השבטים, שהרי שופט הוא מנהיג העם. מסתבר שנוסף על כך, המרכז השלטוני עבר לנחלת שבט בנימין. ההנהגה שכללה פעילויות, התכנסויות חשובות והחלטות, יצאו מבנימין. המון העם שנצרך לאישורים שונים מגיע למרכז השלטוני בבנימין. בכך הפך שבט בנימין לגורם מקובל בעם, והתקבל כשבט לגיטימי בין שאר שבטי ישראל.

לאור זאת, ייתכן שהסיבה שאהוד שפט שמונים שנה, כפליים מכל שופט, היתה כדי להשלים ארבעים שנה כלפי עצמו וארבעים שנה נוספות לצורך שבטו. לאחר שבמלחמה נהרגו למעלה מארבעים אלף לוחמים מבני ישראל, מסתבר שהיו משפחות רבות מעם ישראל שעדיין נטרו טינה לבני בנימין על שהרגו את הוריהם, בניהם, אחיהם, וקרובים אחרים ממשפחתם. ארבעים שנה היא תקופה שלימה של הנהגה. אחרי ארבעים שנה עדיין היו אנשים בני הדור השני שאנשים ממשפחתם נהרגו במלחמת פילגש בגבעה, והם עדיין נטרו טינה לבני בנימין. לאחר שמונים שנה כבר אין טינה, כיון שמי שהשתתפו או חיו בזמן המלחמה מתו, והדור החדש שכח וסלח. מה עוד שעבר זמן רב מאז (גם ארבעים שנה של ימי עתניאל). לפיכך, ההשגחה אשר רצתה ששבט בנימין יקבל הכרה (לגיטימציה) ויתקבל בחזרה כחלק מישראל, סיבבה שזמן ישועתו של אהוד תהיה הארוכה ביותר (שמונים שנה). כך נתקבל ונשרש שבט בנימין מחדש כשבט מקובל ולגיטימי בישראל באופן טבעי.

לסיכום: השבט שישראל נלחמו נגדו וכמעט נגדע, ממנו קם המושיע שהושיע את ישראל בדור שלאחר מכן, והשפעת ישועתו נמשכה שני דורות נוספים. מתוך כך שבט זה מתקבל חזרה כשבט מקובל בישראל.

לפי בעל סדר עולם (פרק יב), מובן מדוע צירף אהוד לקרב גם את שבט אפרים – "וַיִּתְקַע בְּשׁוֹפָר בְּהַר אֶפְרַיִם וַיִּרְדּוּ עִמּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (ג, כז). שבט בנימין היה קטן, ומספר הלוחמים היה מועט. הוא היה זקוק ללוחמים נוספים. לא נאמר בכתוב מאלה שבטים היו. מסתבר, שחלק היו משבטו, בנימין, וכן משבט אפרים הסמוך לו בנחלתו, שהרי בנימין ואפרים היו הנפגעים העיקריים משלטון המואבים. מסתבר שמעבר לכך הצטרפו לוחמים משבטים נוספים.

שבט אפרים מצטרף לאהוד למלחמה כי בכך הוא מחזק את מעמדו כשבט המוביל בישראל, שהרי ההנהגה נלקחה ממנו לאחר מות יהושע ונתנה לשבט יהודה (שופטים א, ב). יש לשים לב שבמלחמה זו אין בני אפרים באים בטענות כלפי אהוד מדוע לא שיתפת אותנו (כמו בימי גדעון ויפתח), כי אהוד סיכן את עצמו, ואילו נציג שבט אפרים במשלחת לא היה מוכן להסתכן.⁴¹

⁴¹ ישנה גם סיבה רוחנית (אמרי חן, שופטים, עמ' 261): אהוד רצה שבני יוסף יצטרפו אליו כי יוסף הוא המשלים של בנימין (שניהם בני רחל) ובמלחמה זו השתתף גם עמלק, ואין הוא נופל

רקע רוחני למאבק – מלחמה בין צאצאי אברהם אבינו, מי הנבחר?

אהוד נלחם נגד מואב, עמון [ועמלק]. על פי הפשט, הרקע למלחמה הוא שעמים אלה היו שכנים לישראל, וגבלו בהם. השאלה הנשאלת היא: האם ישנו קשר בין זהות המשעבד למצבו הרוחני של ישראל? מדוע דווקא הם נבחרו להיות השלוחים להעניש את בני ישראל בעת ההיא?

נראה לומר, כי לפנינו קואליציה של עמים שיש להם קשרי משפחה לעם ישראל. מואב ועמון הם בניו של לוט ממשפחת אברהם אבינו,⁴² ועמלק ממשפחת עשו אחי יעקב. נראה שבכתוב ישנו רמז וגערה אלוקית כלפי ישראל; כאשר עמים אלה משעבדים אתכם בארץ ישראל, הם טוענים שבהם בחר ה' ולא בכם, בגלל שהם צאצאיהם של אברהם ויזחק. עיקר טענתם היא: כאשר ישראל עובדים עבודה זרה, לכאורה, אז אין הבדל בינם לבין עמים אחרים. לכן הבירור הוא במישור הרוחני, מי העם הנבחר ומי נדחה.

עוד יש לומר שהכתוב רומז לישראל על חטאם, שלא כבשו את הערים הכנעניות, אלא כרתו אתם ברית: המשעבד הראשון היה כושן מלך ארם נהרים, מזרעו של לבן, חותנו של יעקב אבינו. ראו! אתם כורתים ברית עם יושבי כנען, והארמים, אשר כרתו אתכם ברית שלא יפגעו בכם (בראשית לא, מד), והם אפילו קרובי משפחה שלכם - עברו על הברית ומשעבדים אתכם.

המשעבד השני היה מואב, מבניו של לוט שאברהם הציל משבי ארבעת המלכים. שימו לב! גם הם נלחמים נגדכם, למרות שהם יודעים שנצטוויתם: 'אַל תִּצַּר אֶת מוֹאֵב [וכן את עמון]; וְאַל תִּתְּגַר בָּם מִלְחָמָה'. קל וחומר שעמי כנען, שאין להם יחסי משפחה אתכם, והם אויביכם - בהזדמנות הראשונה ילחמו נגדכם, ואז מה תועיל כריתת הברית שלכם?

מוסר ומלחמה ומה שביניהם

פרשת הריגת עגלון בידי אהוד מעמידה אותנו בדילמה של "מוסר ומלחמה". אהוד נקט בדרך של בגידה ורמאות בהתנקשותו במלך מואב, ואפילו השתמש בשם ה' כדי להטעותו. השאלה היא, האם כדי לנצח ולהושיע את ישראל מותר להתלכך ברפש ודם (פרש ופְּרָשְׁדָּה) או שיש גבולות מוסריים גם במלחמה?⁴³

על אהוד נאמר: "וַיִּקֶם ה' לָהֶם מוֹשִׁיעַ אֶת אֶהוּד בֶּן גֵּרָא בֶּן הַיְמִינִי אִישׁ אֶטֶר יָד יְמִינוֹ" (ג, טו). אמנם, עובדת איטרותו של אהוד חשובה להבנת הפרק, ומנוצלת להטעיית עגלון והריגתו, אולם יכולה היא לתרום גם לאיפיונו האישי של אהוד ולהבנת דמותו הרוחנית. נציין שהביטוי 'אֶטֶר יָד יְמִינוֹ' נמצא בכל התנ"ך פעמיים בלבד, ונאמר רק על שבט בנימין. כאן, ופעם נוספת בפרשת פילגש בגבעה במלחמת

אלא ביד בניה של רחל. הקושי בהסבר זה, עמלק אינו האויב המרכזי ואינו נזכר בקרב אלא כנספח וצבא עזר למואב. לכן נראה שצירוף שבט אפרים היה כדי לסייע לאהוד במלחמתו נגד המואבים.⁴² יחזקאל קויפמן (שופטים ג, יג) העיר, שבני עמון ועמלק אינם נזכרים להלן בפרק. לדעתו, הדבר נובע מכך שהיו צבא עזר למואב, והכתוב לא מצא לנחוץ להזכירם עוד. נתון זה מתאים, לדעתו, לסגנון האליפטי של הסיפור המקראי. ראה בעניין זה: הנ"ל, יהושע, עמ' 46-74.

⁴³ דנו בכך: הרב חיים דב רבינוביץ, דעת סופרים שופטים ג, יט. הרב יגאל אריאל, עוז וענווה, עמ' 213-212; הנ"ל, מקדש מלך, מלכים, עמ' 277 הערה 38. הרב ישראל רוזן, ספר שופטים בגובה חז"ל, אלון שבות תשס"ה, אהוד בן גרא - פרק במוסר ומלחמה, 57-63.

ישראל בבנימין: "וַיִּתְּפַקְדוּ בְנֵי בְנֵימִן... מִכָּל הָעָם הַזֶּה שֶׁבַע מְאוֹת אִישׁ בְּחֹר אֶטֶר וְדָמֵינוּ כָּל זֶה קָלַע בְּאַבְן אֶל הַשַּׁעֲרָה וְלֹא יִחָטֵא" (כ, טו-טז). בנוסף, צורם צירוף הניגוד: "בֶּן הַיְמִינִי אִישׁ אֶטֶר יָד יְמִינוֹ". הרי כאן דבר והיפוכו! האם הוא 'ימין' או 'שמאל'?

איטרות של אדם המשתמש רק בידו השמאלית וימינו מוגבלת, היא חיסרון המחייב את בעליו לנהוג בדרך שונה מכל הבריות. לפיכך, הכתוב מייחס לאהוד ולשבטו (שופטים כ, טז) מום גופני. להלכה נפסק: "[כהן] איטר בין ביד בין ברגל, פסול לעבודה" (בכורות מה, ב).

מפורסם וידוע שהימין מייצגת את דרך המלך, ואילו השמאל - את הצד האפל, את דרך עקלקלות. ⁴⁴ נראה שהכתוב בכוונה מציין את 'מומו' של אהוד מייד בסמוך להצגתו. נעשה הכתוב כאומר לנו: אהוד איטר, הוא צועד בנתיב השמאל, נוקט בדרך חריגה ולא סימפטית (וַיֵּצֵא הַפְּרָשָׁדָה), ופוגע במלך מואב בדיוק כאשר הוא מפגין כבוד כלפי שמיים. אולם, יש לכך גם יתרון, משום שיש בכך משמעות של הוספת השמאל אל הימין. כלומר, הצד החיובי הוא, שיש באהוד את הכישרון לצרף את כוחו של השמאל להשגת יעדי הימין. כלומר, לגייס את תכסיסותו וערמתו להצלחת משימתו - הצלת עמו מידי המשעבד.

במלחמת שחרור נגד משעבד שבה יחסי הכוחות אינם שווים, במאבק קיומי לחיים ולמוות נגד שלטון זר, לעיתים יש מקום להשתמש בשקר ומרמה, לא פחות מאשר בחרב ובכידון ושפיכות דמים, ובפרט ביחס למשעבדים ועריצים. ⁴⁵ נאמנותו וחובתו הראשונה של אהוד הינה לאחיו בני עמו המעונים, ולא לדימויו בעיני עגלון. בכל מלחמה יש להציב קווים אדומים, אך הדבר הקובע הוא צדקת מטרתה ומוסריותם המהותית של מהלכיה.

לפיכך, הסיכום והמאזן הסופי במעשה אהוד המושיע, הוא חיובי: **אַהוּד - אַהוּד!** ⁴⁶

טענות יפות וצדקניות של מלחמה גלויה ו"הגונה" אנו שומעים הן מפי יראים ושלמים והן מפי רחוקים. מצאנו לכך ביטוי חזק בשירה של רחל "יום בְּשׁוֹרָה":
בְּשִׁכְבְּרֵי הַיָּמִים הָאוֹיֵב הַנּוֹרָא, אֶת שְׁמֵרוֹן הַבֵּיָא בְּמַצוֹר;
אַרְבָּעָה מִצְרָעִים לָהּ בְּשׁוֹרָה. לָהּ בְּשָׂרוֹ בְּשׁוֹרַת הַדְּרוֹר. //

⁴⁴ החסרון שבשמאליות יגדל אם נזכור שהתורה נתנה יתרון ומעלה לימין. הדבר מופיע פעמים רבות בתיאור פעולותיו של הקב"ה: "וַיִּמְיֵן ה' הַיָּמִינִי בְּכַח וַיִּמְיֵן ה' תְּרַעֵץ אוֹיֵב." (שמות טו, ו), כך בישעיהו, "בַּיְמִין צִדְקִי" (מא, י) "וַיִּשְׁבַּע ה' בַּיְמִינוֹ" (שם, סב, ח). כך הרבה בתהלים, למשל "וַיִּמְיֵן ה' רוּמְמָה וַיִּמְיֵן ה' עֲשֵׂה חַיִּל" (קח, טז). התורה "ימנית": "כֹּל פִּינוֹת שֵׂאתָה פֹּנֵה לֹא יִהְיוּ אֵלָא דֶרֶךְ הַיְמִינִי" (יומא טו, ב) ולכן עדיפה הימין בקורבנות, בטוהרות, בברכות (בראשית מח) ובכל דבר. העדפת הימין אינה חלה רק על ידיו של האדם אלא גם על רוחות השמים. הימין הוא תימן שבדרום והוא מועדף על פני השמאל, שהוא הצפון. הצפון נחשב בתנ"ך ובדברי חכמים כמקום פרוץ ולכן גם כמקור הרע: "מִצְפּוֹן תִּפְתַּח הַרְעָה" (ירמיהו א, יד), בפשוטו הריהו הכיוון שממנו בא האויב על הארץ, אבל הוא נתפס גם כמהות הרע "וְאֵת הַצְּפוֹנִי אֶרְחִיק מֵעֲלֵיכֶם" (יואל ב, כ). בתורת הסוד הימין מציין את החיוב והשמאל - סטרא דשמאל - את השלילה והרע.

⁴⁵ בדעת סופרים בראשית (לא, כ) על הפסוק וַיִּגְבַּב יַעֲקֹב אֶת לֵב לָבָן כתב: כמו על רחל: וַיִּתְּגַבֵּב רַחֵל אֶת הַתְּרָפִים (שם לא, יז)... ההתאבקות עם הרשע אונסת להשתמש בכל מיני תחבולות. היא מביאה באין ברירה, גם לשפיכות דמים.

⁴⁶ הביטוי מספר שופטים בגובה חז"ל, עמ' 61.

כְּשֶׁמְרוֹן בְּמִצּוֹר – כָּל הָאֶרֶץ כְּלָה, וְכִבַּד הָרֶעִב מִנְשָׂא.
אֶךְ אֲנִי לֹא אֶבֶה בְּשׁוֹרֵת גְּאֻלָּה, אִם מִפִּי מִצְרָע הִיא תְּבוּא. //
הַטְּהוֹר יִבְשֶׁר וְגֹאֵל הַטְּהוֹר, וְאִם יָדוּ לֹא תִמְצָא לְגֹאֵל –
אֲזַנְבָּחָר לִי לְנֶפֶל מִמִּצּוֹקֵת הַמִּצּוֹר אֹר לְיוֹם בְּשׁוֹרָה הַגְּדוֹל.⁴⁷

הרב קוק זצ"ל נשאל פעם על-ידי ד"ר משה זיידל, חוקר תנ"ך, כיצד ניתן להסביר את שלטונו התקיף, ולעיתים האכזרי של דוד המלך על המואבים⁴⁸ והעמונים.⁴⁹ הרב ענה לו:⁵⁰

וענייני המלחמות אי-אפשר היה כלל בשעה שהשכנים כולם היו זאבי ערב ממש, שרק ישראל לא ילחם, שאז היו מתקבצים ומכלים חס ושלום את שאריתם. ואדרבא, היה מוכרח מאוד גם להפיל פחד על הפראים, גם על ידי הנהגות אכזריות,⁵¹ רק עם ציפייה להביא את האנושיות למה שהיא צריכה להיות, אבל לא לדחוק את השעה. ודע, שבהלכות הציבור לא החמירה התורה כלל לדחוק את רוח העם לחסידות...

כלומר: סגנון המלחמה משתנה בהתאם לנסיבות. כאשר דרך המלחמה בשטח מסוים היא בצורה של אכזריות, למשל כאשר סיחון כבש את מואב או את אדום, הוא נהג כנראה להשכיב ארצה - שני חבלים להמית ואחד להחיות ולפעמים השתמש גם במגרסות הברזל. גם דוד המלך נאלץ להשתמש באכזריות זו, כי אחרת עם ישראל ח"ו לא ישרוד.

⁴⁷ שירת רחל, תל-אביב (תשל"ח), עמ' סא. צביעות צדקנית דומה גילו אנשי היישוב ביחס לחברי ניל"ו. הם אמרו (מרדכי בן הלל, מלחמת העמים): "אי אפשר בלא מרגלים, אבל מי יכול ללחוץ את ידם". אבל הזכים והטהורים הללו היו מעוניינים מאוד בהצלחת הריגול ובתוצאותיו המדיניות, ובמיוחד בזהב האמריקאי שהובא באמצעות ניל"ו להצלת היישוב מחרפת רעב. גם מלחמות העמים מעולם לא היו "יפות", על אי השיויון בין הכוחות התגברו באמצעות הטעיה "בוגדנית": צלאח א-דין, "הגיבור האגדי הנאור", שאיחד את כל כוחות המוסלמים, נמנע בשיטתיות ממלחמה חזיתית נגד האבירים הצלבנים והכשילים בטכסיס הטעיה, הטרדה והתשה. קוטוזוב שעמד בראש הגייסות הרוסיים נגד הצבא הצרפתי לא התגבר על נפוליאון במלחמה חזיתית אבירית ומכובדת אלא במלחמה מלוכלכת מן המארב, באמצעי הטעיה, נסיגה מתמדת, אדמה חרוכה ובעזרת החורף הרוסי.

⁴⁸ שמואל ב' ח, ב: וַיִּךְ אֶת מוֹאֵב וַיִּמְדֹּם בַּחֶבֶל הַשֶּׁבַע אוֹתָם אֶרְצָה וַיִּמְדֹּד שְׁנֵי חֲבָלִים לְהַמִּית וּמִלֵּא חֲבָל לְהַחִיֹּת וַתְּהִי מוֹאֵב לְדָוִד לְעִבְדִים נְשָׂאֵי מִנְחָה'.

⁴⁹ שמואל ב' יב, לא: וַיִּצָּטְרַף הָעָם אֶשֶׁר בָּהּ הוֹצִיא וַיִּשְׁעוּ בְּמַגְרָה וּבְחַרְצֵי הַבְּרָזָל וּבְמַגְנֵזֶלֶת הַבְּרָזָל וַהֲעִבִיר אוֹתָם בְּמַלְכָּן בְּמַלְכָּן וְכוּ וַיַּעֲשֶׂה לְכָל עָרֵי בְּנֵי עַמּוֹן'.

⁵⁰ אגרות הראיה, ח"א אגרת פט, עמ' ק. במאמרי הראייה, "על דעת ה' ומלחמות ה' ", ח"ב, עמ' 508 הוסיף: 'ושבע האומות... אתה יקירי שואל: למה התייחסנו אליהן באכזריות? לא נוכל לצייר, כמה חשוך ושפל היה העולם מבלעדי האכזריות הזאת שלנו. כמו שלא נוכל לצייר כמה רע ונתעב היה לולא ההארה הטהורה של אור ד' ודרכיו, אשר הארנו עליו במהלכנו ההיסטורי'. ראה עוד, משך-חכמה, בראשית כב, טז-יח ד"ה יען.

⁵¹ ביחס למואב כתב אברבנאל: וכפי הפשט היה עושה זאת לייסר את האומות, שלא התעסקו פעם אחרת להלחם בישראל. ביחס לעמון כתב רלב"ג (שמואל ב' יב, לא): "שם העם אשר בה [=עמון] בזה המשפט שיש בו אכזריות; והנה היה רצונו בזה שיראו שאר האומות מלהלחם בישראל". וכן כתב אברבנאל: "המיתם באכזריות רב, כדי שכל שאר האומות ישמעו ויראו".

סיכום ומסקנות

1. השעבוד בימי אהוד היה קשה יותר מהשעבוד בימי עתניאל, הן במשך הזמן והן באיכות השעבוד. הבדל נוסף ביניהם הוא באיכות המושיע. הסיבה להבדלים אלה היא, כנראה, בגלל היותם של ישראל שונים בחטאם.
2. חשיבותה של יריחו בכלל ולמואב בפרט, בהיותה שער לבאים לארץ ממזרח. משם יוצאת הדרך המקשרת את עבר הירדן המזרחי עם חלקה המערבי של הארץ, בנוסף להיותה צומת דרכים חשובה שממנה יצאו דרכים שונות למערב.
3. מניתוח פרשת אהוד, ומה שנראה כחסר ויתר, ואף לא מובן, עולה כי בפסוק כב מופיעה עובדה שמהווה ציר מרכזי בכל ההתרחשות שבפרק. אילו שלף אהוד את הפגיון כדרך הדוקרים, כי אז נתלכלך הוא עצמו ובגוף עגלון היה נשאר פצע גלוי. עבדי עגלון היו עומדים על האמת מייד והיו רודפים אחרי המתנקש ומתכוונים לבאות, וישראל היו קונים את חירותם במחיר מלחמה כבדה וקרבות מרובים. התרחשות בבחינת אצבע אלוקים היתה שאהוד לא היה יכול לשלוף את החרב מן הגוף, כי בא "הַנְּצֵב אַחַר הַלֶּהֶב". ידיו ובגדיו נשארו נקיים. ולא זו בלבד, אלא "וַיִּסְגֹּר הַחֶלֶב בְּעֵד הַלֶּהֶב". כלומר, הפצע לא היה זב דם ולא ניכר. **מגמת הכתוב היא, להדגיש את המהלך האלוקי במאורעות.** לכאורה, לפנינו צירוף מקרים, ניצול העיתוי, כישרון ותכסיסים אנושיים מוצלחים. אולם, הצלחתו של אהוד לא יכלה לצאת לפועל מבלי ההשגחה והסיוע האלוקי, שבשליחותה פעל ומכוחה הצליח להושיע את עמו. לכן, הפרטים החשובים להבלטת מגמה זו מודגשים (כדוגמה: פסוקים כא-כב), ואילו הפרטים ההיסטוריים והגיאוגרפיים, שאינם חשובים מבחינת הנבואה, אינם מודגשים.
4. הכתוב מקצר מאד בתיאור המלחמה בין מואב לישראל, ואין פרטים על הקרב. עם זאת, ניתן לזהות פרטים המגלים לנו את אהוד כמצביא גדול, שאין כוחו רק בפעולת יחיד אמיצה, אלא גם בתכנון נכון של מערכה גדולה בשיתוף עם ישראל, שהרי השתתפו גם לוחמים מבנימין ומאפרים. הוא אינו מתקיף את חיל המצב המואבי, מפני שהבין כי מרד כללי נגד הצבא המואבי לא יצליח, וצבא שאינו סדיר אינו מסוגל להתייצב למאבק חזיתי מולם, אלא חסם את דרכי הנסיגה והתגבורת של מואב. מפלתם של המואבים היתה שלימה, והם נסוגו מכל כיבושיהם בעבר הירדן המערבי.
5. אהוד הופך את הגשת המנחה, סמל השעבוד והכניעה, למרד. דווקא הוא, מנהיג של עם נכנע, שהמואבים כבשו את יריחו שבנחלתו, מושיע את ישראל. מי שהיה מהמקורבים ביותר אל מלך מואב ונהנה ממנו, מתעשת ומבין את המצב השפל של עמו ומורד במלך. אולם, הוא מבין שישועת ישראל לא תבוא אלא בדרך של עורמה, ולכן מתכנן מהלך צבאי בן שני שלבים. ראשית, חיסול המלך-עגלון, שבו פעל לבדו; ושנית, מלחמה כוללת נגד חיל המצב המואבי. הוא פועל לבד ואינו משתף אף אחד מחברי המשלחת, מכיוון שהוא יודע שלא ימרדו במואבים. חיסול עגלון תוכנן באופן שאם ייכשל לא תוטל האחריות על עם ישראל, אלא רק על אהוד.
6. מעשי אהוד מתאפיינים בתכונות שבט בנימין. הוא השופט היחיד שמשתמש בשם ה' כתחבולה כאשר הוא מושיע את ישראל, מכיוון שמהותו של שבט בנימין הוא המקדש שהיה בנחלתו, והמקדש מהותו שם ה'. מאפיין נוסף של שבט בנימין

היא הדרך שבא הוא פועל. פעולתו היא פעולת יחיד, שבסופה הוא משתף את ישראל. לכן נמשל בנימין לזאב: "בְּנִימִין זָאֵב וְיִשְׂרָאֵל?"

7. לא נאמר על אהוד הביטוי "וַיִּשְׁפֹּט אֶת יִשְׂרָאֵל", מפני שמלחמת פילגש בגבעה היתה בימי עתניאל ונהרגו בה רבים מישראל (סדר עולם). עם ישראל לא שכח זאת ולא סלח לשבט בנימין. לפיכך, כאשר אהוד הושיע את ישראל מיד מואב הוא נעשה שופט במובן של מושל - שליט, אבל הוא לא קיבל את ההכרה והלגיטימציה להיות שופט ומנהיג רוחני.

8. הנביא לא השתמש בביטוי "וַתְּהִי עֲלָיו רוּחַ ה' ", מפני שאהוד השתמש בעורמה בשם ה' בזמן שעגלון מכבד את ה' וקם מכסאו. חסרון נוסף בהנהגת אהוד היה, שעם ישראל לא קיבל את שבט בנימין בגלל מעשיו בפילגש בגבעה, והשכינה שורה על ציבור ולא על יחיד, אפילו אם הוא ראוי.

9. אהוד ומלחמתו אינם נזכרים בדברי הנביאים. הצענו שתי סיבות אפשריות: א) מפני שהתנהג בעורמה והשתמש בשם ה' כדי להרוג את עגלון. תכסיס זה הוא ראוי, אך אין התנ"ך רוצה שיהפך לסמל לדורות הבאים. ב) אהוד נלחם והציל את ישראל מיד מואב, אך לא המשיך להילחם כדי לשחרר את שבטי עבר הירדן המזרחי, בני גד וראובן מעול מואב, והם נשארו משועבדים.

10. אהוד שפט שמונים שנה. זו התקופה הארוכה ביותר בתולדות עם ישראל שהיו מונהגים על ידי שופט אחד. נראה שהסיבה לכך היא, שלאחר שבמלחמת פילגש בגבעה שבט בנימין כמעט נגדע, סיבב הקב"ה שדווקא ממנו קם המושיע והשופט שהושיע את ישראל. בכך מקבל בנימין הכרה מכל השבטים, ומתקבל בחזרה כשבט שווה זכויות בישראל. לכן שפט שמונים שנה, כפליים מכל שופט, ארבעים שנה כלפי עצמו, וארבעים שנה נוספות לצורך שבטו, מאחר שבמלחמת ישראל ובנימין נהרגו גם לוחמים רבים מבני ישראל, והיו רבים שנטרו לו טינה ולא שכחו וסלחו. לאחר שמונים שנה גם הדור השני והשלישי (החדש) - שכח וסלח.

11. מדוע דווקא מואב, עמון [ועמלק] נלחמו נגד ישראל? על פי הפשט, מכיוון שהיו שכנים לישראל והגבול היה בסמיכות. עוד נראה לומר שהסיבה היא רוחנית - מלחמה בין צאצאי אברהם אבינו, ויכוח מי הנבחר ומי הנדחה; וויכוח זה מתעורר כאשר ישראל עובדים עבודה זרה! בנוסף, הכתוב רומז לישראל על חטאם שלא כבשו את הערים הכנעניות וקרתו אתם ברית. בכתוב ישנה ביקורת מרומזת: עמון ומואב הם בני לוט, ואברהם הציל את אביהם, והם נלחמים נגדכם למרות שנצטוויתם לא להלחם נגדם, קל וחומר שעמי כנען שאין להם יחסי משפחה אתכם והם אויביכם, ילחמו נגדכם, ולא תועיל כריתת הברית שלכם.

12. מוסר ומלחמה - האם כדי לנצח ולהושיע את ישראל מותר להתלכלך ברפש ודם ורמאות, או שיש גבולות מוסריים גם במלחמה? התשובה היא, במלחמת שחרור נגד משעבד, במאבק קיומי לחיים ולמוות נגד שלטון זר, מותר להשתמש בשקר ומרמה, כאשר הדבר הכרחי לפי מצבו הרוחני והלאומי של עם ישראל.

13. "וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ אַרְבָּעִים שָׁנָה" - לדעת מפרשים רבים⁵² שנות ה"שקט" חופפות את שנות פעולתו של השופט, ללא שנות השעבוד.

⁵² ראה להלן בנספח.

נספח – וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ אַרְבַּעַיִם שָׁנָה⁵³

כחתימה לסיפורי עתניאל (ג, יא), דבורה (ה, לא), ואף גדעון (ח, כח), נאמר: "וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ אַרְבַּעַיִם שָׁנָה"⁵⁴. אצל אהוד מתחלף המספר ארבעים בשמונים [ארבעים כפול שתיים (ג, ל)]. המשמעות של "וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ" היא ששקטה ממלחמה, כמו שנאמר בספר יהושע (יד, טו): "וַהֲאָרֶץ שָׁקְטָה מִמִּלְחָמָה".

בשעבוד לפלשתים בימי שמשון נאמר: "וַיִּתְּנֶם ה' בְּיַד פְּלִשְׁתִּים אַרְבַּעַיִם שָׁנָה" (יג, א). מספר זה מציין את שיא השפל של שנות השעבוד. שהרי ליבין מלך כנען השתעבדו "עשרים שנה" ולפלשתים כפול - "ארבעים שנה". כך שמוצגת לפנינו מגמה של היפוך. אם במחצית הראשונה של תקופת השופטים מקובל היה כי הארץ תשקוט ארבעים שנה, עתה נמשך השעבוד ארבעים שנה.

ארבעים שנה היא תקופה של שלימות הנהגה של המנהיג.⁵⁵ משה הנהיג את ישראל במדבר ארבעים שנה; השופטים המנויים לעיל פעלו ארבעים שנה; המלכים: דוד ושלמה מלכו ארבעים שנה; הנביאים: ירמיהו הנביא ניבא ארבעים שנה. מספר זה מבטא שלימות הנהגה במשך דור.⁵⁶

⁵³ הראשונים נחלקו, האם היו ארבעים שנות שקט או שהם נמנו יחד עם שנות השעבוד. ראה: סדר עולם רבה פרק יב; שופטים ג, יא ברלב"ג, אברבנאל, ור' ישעיהו מטראני. הגר"א בביאורו לסדר עולם (פרק יב אות א) כתב: אע"ג דכתיב "וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ אַרְבַּעַיִם שָׁנָה", לא קאי על הארבעים, אלא הכי פירושו, **מן המעשה**, דהיינו משהתחיל כושן לשעבד עמהן היה ארבעים שנה, ומהן היה השקטה, אבל לא כל הארבעים שנה היה ההשקטה, וכן בכולם חוץ מגדעון.

⁵⁴ על גדעון נאמר: "וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ אַרְבַּעַיִם שָׁנָה בְּיַמֵּי גְדֵעוֹן" (ח, כח). רש"י כתב על פי סדר עולם פרק יב: "אחריו שבע שנים של שיעבוד מדין, וארבעים של גדעון". כלומר, שבע שנות השעבוד לא נכללו בתוך ארבעים שנה של השקט. וכן כתב הרלב"ג (בהסברו הראשון): ואמרו 'בְּיַמֵּי גְדֵעוֹן' הוא הוראה שלא נכללו בזה מספר שנות השעבוד. החיד"א (חומת אנך, ח, כח) הוסיף: אפילו שלא קיבל להיות שופט ומנהיג וישב בביתו, שקטה הארץ מזכותו. ראה עוד: דעת סופרים שופטים ח, כט; ובשיעורים, שם עמ' 42, 33.

⁵⁵ אפשר היה לומר שארבעים שנה היא תקופה של דור, כמו שנאמר: "אַרְבַּעַיִם שָׁנָה אֶקוּט בְּדוֹר" (תהלים צה, ו), אך אין זו משמעות הכתוב. המפרשים הסבירו שהמילה "אֶקוּט" משמעותה קטטה, ריב (רש"י ורד"ק). ופירוש הפסוק הוא: ארבעים שנה התקוטטתי והכעיסוני דור המדבר, והמספר ארבעים מתייחס לגזירה שנגזרה עליהם לנדוד במדבר ארבעים שנה. מאידך, נאמר: "בְּיַמֵּי שָׁנֹתֵינוּ בָּהֶם שָׁבְעִים שָׁנָה וְאִם בְּגְבוּרַת שְׁמוֹנִים שָׁנָה" (תהלים צ, ו), כלומר, זמן חיינו הוא שבעים שנה. מהר"ל (נצח ישראל פרק ט"ז) הסביר פסוק זה: הכלל הוא דור שלם, והוא שבעים [שנה], שהם ימי האדם. נראה שאין סתירה בין הפסוקים. זמן חיי אדם הוא שבעים שנה. אולם, תקופת הפעילות היא ארבעים שנה, מכיוון שכשנוריד את שנות הילדות וימי הזיקנה נגיע לארבעים שנה. לכן תקופת ההנהגה השלמה היא ארבעים שנה.

⁵⁶ מהר"ל, נצח ישראל פרק יט: "ארבעים מורה על ענין שלם לעצמו". כך גם ארבעים שנות הנדודים במדבר; בברית בין הבתרים נאמר: 'גַּר יְהִיָּה זֶרְעָךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וְעַבְדוּם וְעָנוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה' (בראשית טו, יג) – כפולה של ארבעים בעשר. ראוי לציין כי גם כשהמספר פחות מעט מארבעים הוא נאמר כמספר שלם של "ארבעים שנה", כלומר דור שלם. דוגמה לכך, העונש שנגזר על דור המדבר בחטא המרגלים היה: "וּבְגִיכֶם יְהִי רֹעִים בְּמִדְבַר אַרְבַּעַיִם שָׁנָה" (במדבר יד, לג), אך משה אומר: "וַיְהִימִים אֲשֶׁר הִלְכְנוּ... שְׁלֹשִׁים וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה עַד תֵּם כֹּל הַדֹּר אֲנֹשֵׁי הַמִּלְחָמָה מִקָּרֵב הַמִּחְנָה כְּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לָהֶם" (דברים ב, יד).

רמ"ד וואלי (ספר בראשית, אור עולם) הוסיף: "שכל ענייני ההנהגה העליונה הולכים ונשלמים או למספר ז', או למספר מ', כמו: המ' יום קודם יצירת הולד, מ' יום של ירידת המבול, מ' שנה שהלכו ישראל במדבר; או למספר נ' כמו: הני יום שבין פסח לעצרת, היובל בשנת חמישים; וכמעט

אין הכרח לומר שארבעים שנות ה"שקט" חופפות את שנות פעולתו של השופט, שהרי לא נאמר בכתוב בפירוש כמה זמן שפט את ישראל. השקט יכול היה להימשך גם אחרי מותו של השופט עד שישראל חטאו שוב. ניסח זאת בעל 'לב אהרן' (סי' יד, דף יח, ב): הכתוב לא אמר [על אהוד] אלא שזמן השקט היה שמונים שנה, אבל לא אמר שהיו ימי אהוד.⁵⁷

אולם, פשוטו של מקרא לא משמע כן. לשון הכתוב הוא: 'וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ אַרְבָּעִים שָׁנָה וַיָּמָת עֲתַנְיָאֵל בֶּן קַנְזִי וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ אַרְבָּעִים שָׁנָה', כשהמשמעות היא ששנות השקט הם תוצאה מהניצחון והמשיכו גם לאחר מיתתו. לכן, שנות שפוטו ופעולתו הם הגורמים לארבעים שנות השקט וישנה חפיפה ביניהם.

בנוסף, מקובל להבחין בין 'השופטים הגדולים' ל'שופטים הקטנים'. בכינוי 'השופטים הגדולים' מציינים את השופטים שהושיעו את ישראל כמו: עתניאל, אהוד ודבורה; ואילו בכינוי 'הקטנים' מציינים את אותם שופטים שאין עליהם מעשי גבורה או סיפורי מלחמה, אלא הערות קצרות על זמן שלטונם, משפחתם ומקום קבורתם. והם: תולע בן פואה, יאיר הגלעדי (י, א-ה); איבצן, אילון עבדון (יב, ח-ט). זמן שלטונם ופועלם ניתנו במספרים מדויקים (23, 22, 10, 7, 8) לעומת זמני פעולתם של השופטים הגדולים שניתנו במספרים כלליים "אַרְבָּעִים שָׁנָה" או אצל אהוד בכפולה של ארבעים (2X 40).

לכן נראה לומר, לאחר שעבוד וניצחון במלחמה על העם המשעבד נאמר בכתוב "וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ", שהרי שקטה משעבוד ומלחמה. אך אם לא היה שעבוד ומלחמה, כמו בימי השופטים הקטנים, לא נאמר "וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ", אלא "וַיִּשְׁפֹּט אֶת יִשְׂרָאֵל X שָׁנָה". לפיכך רק אצל השופטים הגדולים שהיה בימיהם שעבוד ומלחמות נאמר "וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ אַרְבָּעִים שָׁנָה". ביפתח לא נאמר "וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ", למרות שהיה שעבוד וניצחון במלחמה, כנראה בגלל מלחמתו בבני אפרים. לכן נאמר עליו (שם יב, ז): 'וַיִּשְׁפֹּט יַפְתָּח אֶת יִשְׂרָאֵל שָׁשׁ שָׁנִים', כמו אצל השופטים הקטנים. גם בשמשון למרות השעבוד לפלשתים ומלחמותיו בהם לא נאמר "וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ", מפני שהוא רק התחיל – 'יַחַל לְהוֹשִׁיעַ אֶת יִשְׂרָאֵל' (יג, ה), והשעבוד לפלשתים נמשך גם בימי שמואל ושאוּל.

עוד יש לומר, הביטוי 'וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ אַרְבָּעִים שָׁנָה' מתייחס לארץ; לעומתו, הביטוי 'וַיִּשְׁפֹּט אֶת יִשְׂרָאֵל X שָׁנָה' מתייחס לשופט. בימי השופטים הגדולים: עתניאל, אהוד ודבורה, עד הכרתת הכנעני, המלחמות היו הצלה ממשעבד, אך ישראל יכלו, לו רצו, לסיים את כיבוש הארץ. לכן לשון הכתוב היא 'וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ'. כך גם בימי גדעון לאחר שהכנעני נכרת והמשעבד אינו משבעת עממים. לאחר ימי גדעון בימי השופטים הקטנים המצב של שעבוד הפך למציאות. לשון הכתוב היא 'וַיִּשְׁפֹּט אֶת יִשְׂרָאֵל X שָׁנָה', והוא מתייחס לשופט, כי יתכן שנעלמו שנות השקט.

יש המשערים, כי הופעת מלאך ה' בבוכים היתה לאחר הניצחון על סיסרא וצבאו. רק אז התחילו ישראל להיות חזקים יותר מהכנעני, ויכלו להוריש את הערים

כל דרכי ההנהגה הולכים בסדר הזה, שהוא סוד 'לפל זמן' (קהלת ג, א) – [ז] = שבע, מ = ארבעים, נ = חמישים] כמו שכתבתי במקום אחר.

⁵⁷ בניגוד לרלב"ג ואברבנאל שכתבו שאלה השנים ששפט, ראה עוד להלן.

הכנעניות החזקות והמבוצרות. ואכן מפליא הדבר שאחרי ניצחון גדול זה בקישון איננו מוצאים תוצאות טריטוריאליות אלא נאמר: 'וַיִּשְׁפֹּט אֶת הַכְּנַעֲנִי לְמִסֵּי'. על רקע זה הופיע המלאך בתוכחתו.⁵⁸ גם בימי גדעון ניתנה לישראל הזדמנות נוספת, מפני שעדיין עבדו עבודה זרה בשיתוף, וגדעון נלחם נגד העבודה זרה. אך בימי השופטים הקטנים, כאשר ישראל עבדו עבודה זרה ועזבו את ה' לגמרי, נגזרה הגזרה והמצב של שעבוד הפך למציאות.

עוד נראה לומר כי אצל השופטים הראשונים: עתניאל, אהוד, דבורה וגדעון, הסגנון בכתוב הוא: 'וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ אַרְבָּעִים שָׁנָה'. לעומת זאת על אבימלך נאמר: 'וַיִּשָּׂר אַבְיִמֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל שְׁלֹשׁ שָׁנִים' (ט, כב), ועל הבא אחריו תולע בן פואה נאמר: 'וַיִּשְׁפֹּט אֶת יִשְׂרָאֵל עֶשְׂרִים וְשָׁלֹשׁ שָׁנָה' (י, ב). וכך גם על כל הבאים אחריו: יאיר הגלעדי (י, ג), יפתח (יב, ז), אבצן (יב, ט), אילון (יב, יא), עבדון (יב, יד) ושמשון (טז, לא). נראה לומר שהסיבה לשינוי סגנון זה היא שהשופטים הראשונים (עתניאל, אהוד, דבורה וגדעון) ראו את עצמם כשלוחי העם, ומטרתם היתה להציל את ישראל. לכן הדגש בכתוב הוא: 'וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ אַרְבָּעִים שָׁנָה'. הם אינם נזכרים כי העיקר הוא הסרת עול המשעבד והבאת שקט בארץ.⁵⁹ לעומתם, השופטים לאחר גדעון, רובם שמו את עצמם במרכז. היו שנתמנו לשופטים בגלל עושרם ורכושם או בגלל קשרי משפחה. לכן הדגש בכתוב הוא על השופט: 'וַיִּשְׁפֹּט אֶת יִשְׂרָאֵל'. וייתכן שלא היה שקט מוחלט בארץ בכל תקופת שפיתם.

כמה שנים שפט אהוד, ומתי היה שמגר בן ענת?

נראה מפשט הכתוב שאהוד שפט שישים ושתיים שנה עד ימי שמגר. ההוכחה לכך, נאמר: 'וַיִּאָחֲזוּ הָיָה שְׁמֶגֶר' (ג, לא). על פי פשוטו 'וַיִּאָחֲזוּ הָיָה' בזמן. כלומר, הזמן ששפט שמגר היה אחר אהוד ולפני דבורה.⁶⁰ אך בסדר עולם רבה (פרק יב) נאמר שהיה בזמן אהוד: 'בימיו [=של אהוד] היה שמגר בן ענת, בסוף ימיו'.⁶¹ ושפט שנה אחת בשנה האחרונה של אהוד.⁶² כלומר, 'וַיִּאָחֲזוּ הָיָה' לא במובן של סדר זמנים אלא חשיבות. כך פירשו רוב המפרשים⁶³ בגלל הפסוק הסמוך לו (ד, א)

⁵⁸ ראה יהודה אליצור, ישראל במקרא, רמת-גן תשי"ס "שופטים פרק א", עמ' 69; הנ"ל, מבוא לדעת מקרא, שופטים, עמ' 10.

⁵⁹ רק אצל גדעון נאמר: 'וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ אַרְבָּעִים שָׁנָה בְיַמֵּי גַדְעוֹן' (שופטים ח, כח). ייתכן מפני שגדעון לאחר התשועה התיישב בביתו, נשא נשא נשים רבות, ושפט את ישראל כשחילק תפקידים לבניו (ראה אברבנאל ובמפרשים), והדגיש את האני המשפחתי, לכן נוסף בכתוב 'בימי גדעון'.

⁶⁰ אברבנאל בפירושו השני.

⁶¹ כך גם במדרש רות רבה (פרשה א, א) דרשו הפסוק 'וַיְהִי בְיַמֵּי שְׁפֹט הַשְּׁפֹטִים' (רות א, א) שהיו כמה שופטים ביחד, "ומי היו? ... רבי יהושע בן לוי אמר: שמגר ואהוד היו". בפירוש רד"ל (שם) הסביר: "דרש שפוט השופטים, ששפטו שני שופטים כאחת וכו', ורבי יהושע בן לוי סבירא ליה שמגר ואהוד היו, שסבירא ליה ששפטו שניהם כאחת, ששנות שמגר נכללו בשנות אהוד, עיין סדר עולם רבה פרק יב.

⁶² יוסף בן מתתיהו, קדמוניות היהודים, מהדורת אברהם שליט, ספר חמישי, עמ' 163; אברבנאל בפירושו הראשון; כלי יקר; לב אהרן.

⁶³ רלב"ג, אברבנאל, כלי יקר, מלבי"ם ועוד.

בפתיחה לימי דבורה, שנאמר בו: "וְאַהוּד מֵת" ולא: "וְשִׁמְגָר מֵת".⁶⁴ המפרשים הסבירו ששמגר שפט בסוף ימי אהוד כשאהוד היה זקן, שהרי שפט את ישראל שמונים שנה. בסוף ימיו התעוררו הפלשתים, אשר בשפלת החוף במערב הארץ, להציק לישראל ולא עלה בידו להכניעם, ואז העמיד שופט נוסף, את שמגר שהיה "טפל לאהוד" (ר' יוסף אבן כספי).

בנוסף, אברבנאל (מבוא לספר שופטים מהדורת חורב, עמ' 205) כתב שתקופת שנות השקט חופפת לזמן ששפט השופט. קדם לו יוסף בן מתתיהו, שכתב על יסוד מסורת עתיקה שהיו אלה שנות שלטון השופטים.⁶⁵ זו דעת ראשונים נוספים כמו: ר' יוסף קרא שופטים יא, כו: "מכאן יש ללמוד שנות השופטים הנזכרים עד הנה, אם שני השעבוד של כל אומה ואומה נמנים אם לאו".

לעומת זאת, רלב"ג כתב בסוף פרק יא: "ופרנס אהוד את ישראל שמונים שנה עם שנות השעבוד", וכן כתב ביחס לשאר השופטים. זו דעת הגר"א בלוח חשבון השנים של השופטים ומלכי יהודה וישראל שערך רבי יעקב משה נכד הגר"א לפי דעת סבו.⁶⁶ לשיטתם, לפיכך, שמגר שפט בימי אהוד, ושנות השקט היו "שמונים שנה" רק בצירוף שנות השיעבוד. כשנוריד את שמונה עשרה שנות השעבוד למואב יוצא ששפט 62 שנה.

⁶⁴ רד"ק (שם, ד"ה ואהוד מת) הקשה: "למה זכר מיתת אהוד, היה לו לזכור מות שמגר שהיה אחריו?"

⁶⁵ יוסף בן מתתיהו (קדמוניות היהודים ספר חמישי ג, ג, עמ' 162) על עתניאל: "והוא שלט ארבעים שנה ומת". על אהוד (שם ד, ג, עמ' 163): "והוא מת לאחר שאחז בשלטון שמונים שנה". על ברק (שם ה, ד, עמ' 164): "הוא היה שר צבאם של ישראל במשך ארבעים שנה". לדעתו, שנות השעבוד אינן כלולות בשנות השקט.

⁶⁶ לוח חשבון השנים של השופטים ומלכי יהודה וישראל, מהגאון רבינו אליהו זצוק"ל מווילנא, נדפס בשנת תק"פ בדפוס הוראדנא ווילנא. נדפס מחדש, ביאור הגר"א לני"ך כתובים, מהדורת מוסד הרב קוק, ירושלים תשע"ג.